

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

bakalářské prezenční studium
2010 – 2013

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

František Vomáčka

Patologické jevy a sociální kontrola

Praha 2013

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Aleš Zoubek

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Bachelor Full-Time Studies
2010 - 2013

BACHELOR THESIS

František Vomáčka

Deviance and social control

Prague 2013

The Bachelor Thesis Work Supervisor: PhDr. Aleš Zoubek

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 10. 3. 2013

Jméno autora: *František Vomáčka*

Poděkování

Chtěl bych poděkovat PhDr. Aleši Zoubkovi za pomoc při psaní a vedení mé bakalářské práce. Také bych chtěl poděkovat všem respondentům mého dotazníku.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá popisem sociálně patologických jevů s důrazem na kriminalitu a její čtyři nejběžnější druhy – hospodářskou, násilnou, sexuální a majetkovou. Další část této práce je zaměřena na popis trestu jako nástroje sociální kontroly, a na popis sociální kontroly jako takové. Závěr teoretické části je pak věnován vzájemnému vztahu kriminality a sociální kontroly. Tímto vztahem se pak zabývá i praktická část této bakalářské práce.

Klíčové pojmy

Kriminalita, patologické jevy, sociální kontrola, sociální patologie, trest.

Annotation

This bachelor thesis is focused on a description of social pathologies with special reference on crime and its four most common types – economic, violent, sexual and property. Next chapter of this work is focused on description of punishment as tool of social control, and on description of social control itself. End of theoretical part is focused on relationship between crime and social control. This relationship is also content of this bachelor thesis' practical part.

Key words

Crime, deviance, punishment, social control, social pathologies

OBSAH

ÚVOD	8
1. PATOLOGICKÉ JEVY	9
1.1. Sociálně patologické jevy	10
2. KRIMINALITA	11
2.1. Hospodářská kriminalita	12
2.1.1. Výskyt hospodářské kriminality v ČR	13
2.1.2. Pachatelé hospodářských trestných činů	14
2.1.3. Příčiny hospodářské kriminality	15
2.2. Majetková kriminalita	16
2.2.1. Výskyt majetkové kriminality v ČR	17
2.2.2. Pachatelé majetkové kriminality	18
2.2.3. Příčiny majetkové kriminality	18
2.3. Násilná kriminalita	20
2.3.1. Výskyt násilné kriminality v ČR	21
2.3.2. Příčiny násilné kriminality	22
2.3.3. Vybrané druhy násilné kriminality	23
2.4. Sexuální (mravnostní) kriminalita	27
2.4.1. Výskyt sexuální (mravnostní) kriminality v ČR	27
2.4.2. Znásilnění	28
2.4.3. Pohlavní zneužívání	30
3. SOCIÁLNÍ KONTROLA	33
3.1. Trest	36
3.1.1. Funkce trestu	38
3.1.2. Vývoj trestu na území dnešní ČR	41
4. KRIMINALITA A SOCIÁLNÍ KONTROLA	44
4.1. Studie a experimenty	47
5. PRAKTICKÁ ČÁST	51
5.1. Výsledky	53
5.2. Vyhodnocení	56
ZÁVĚR	60
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	62

ÚVOD

V jakékoliv lidské společnosti a v jakémkoliv historickém období se objevovaly patologické jevy ohrožující jak členy dané společnosti, tak společnost samotnou. A stejně tak, jak jsou po celou existenci lidstva přítomny patologické jevy, existuje i sociální kontrola.

Mezi její úkoly mimo jiné patří určování (ne)žádoucího chování, prevence patologických jevů, nebo jejich trestání. A to pomocí náboženství, rodiny (výchovy), školy, či například práva.

A právě vztah mezi patologickými jevy a sociální kontrolou (samozřejmě včetně jejich popisu) bude předmětem této práce. Důraz bude kladen především na kriminalitu (na straně patologických jevů) a na trest (na straně sociální kontroly).

Přestože existuje mnoho příčin patologického chování, které se navzájem doplňují, trest a především jeho hrozba je velmi důležitým prvkem nepatologického (konformního) chování.

Cílem této práce je alespoň částečné zjištění, zda je hrozba trestu tím hlavním důvodem, proč se velká část naší společnosti chová podle daných norem. Historické události nám několikrát ukázaly, že během snížené, či dokonce nepřítomné hrozby trestu (války, přírodní katastrofy apod.) byli patologického chování schopni i jinak nekonfliktní jedinci.

Dotazník v praktické části by se měl pokusit odpovědět na otázku, zda jsou za určitých okolností (především absence hrozby trestu) kriminálních činů schopni všichni lidé.

Důvodem volby tohoto tématu je fakt, že kriminalita patří mezi nejzávažnější činitele, které negativně působí na člověka a ovlivňuje nejen jeho psychický, ale mnohdy i fyzický stav.

1. PATOLOGICKÉ JEVY

Patologie pochází z řeckého slova „pathos“, které v překladu znamená „utrpení“ a dělí se podle studovaných systémů: Například fytopatologie (obor zabývající se studiem a diagnostikou onemocnění rostlin), psychopatologie (zabývá se duševními poruchami), nebo humánní patologie (studium a diagnostika somatických onemocnění člověka).¹

Jak je patrné už z názvu, všechny patologické obory se zabývají nežádoucími jevy, problémy či nemocemi v daném oboru. To samozřejmě platí i o sociální patologii, na kterou je v této práci zaměřena pozornost.

Sociální patologie:

Sociální patologie je souhrnné označení nezdravých, abnormálních a obecně nežádoucích společenských jevů. Na studiu a popisu těchto jevů se podílí řada vědních disciplín, zejména sociologie, psychologie, medicína, etopedie a další.

Jednotlivé vědní disciplíny se zabývají studiem a rozbořením příčin a faktorů, které vedly ke vzniku konkrétních sociálně patologických jevů. Také se zabývají analýzou zdrojů a příčin, které umožňují jejich existenci ve společnosti. Dále také stanovují a aplikují preventivní a korektivní doporučení a postupy, jejichž společným cílem je obecně jejich eliminace.²

Dá se tedy říci, že sociální patologie se zabývá těmi projevy ve společnosti, které jsou v daném společenství nežádoucí, protože porušují morální, sociální či právní normy.

Někdy je pojem sociální patologie nahrazován sociální deviací. Jenže ta označuje veškeré chování a jednání, které se od běžné normy odchyluje (deviace = odchylka), bez ohledu na to, zda je negativní (patologické), či nikoli.

¹ MAČÁK, J., MAČÁKOVÁ, J. *Patologie*. 2004. ISBN 978-80-247-0785-3.

² FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů..* Praha: Grada, 2009, s. 13-14. ISBN 978-802-4727-813.

1.1. Sociálně patologické jevy

Škála sociálně patologických jevů je velmi variabilní. Každý takový nežádoucí jev má svou míru společenské nebezpečnosti. Čím více je nežádoucí chování a jednání škodlivé a nebezpečné, tím větší je snaha o jeho řešení.

U méně závažných jevů můžeme zmínit koncepci objektivní deviace. U té se sledují i další podmínky, jako například *opakovatelnost – porušování normy v čase a v různých teritoriích; hromadnost – porušování se musí objevovat ve větších skupinách populace; společenská závadnost; etiologická identita*.³

Vzhledem k tomu, že nežádoucí projevy nemusejí nutně porušovat normu právní, ale třeba jen morální, není vždy snadné sociálně patologické jevy vymezit. Jejich posuzování se navíc v každé společnosti může lišit.

Zatímco vražda porušuje morální i právní normy snad po celém světě, například na požívání alkoholu se nahlíží diametrálně odlišně v České republice, nebo Saudské Arábii.

V Česku je konzumace alkoholu legální, a v rozumném množství většinou ani neporušuje morální normy. Oproti tomu i sebemenší požití alkoholu v Saudské Arábii znamená porušení normy právní a stává se tak kriminálním činem.

Sociálně patologických jevů je samozřejmě nepřeberné množství. Jen z prostředí školy se lze zmínit o záškoláctví, dětské agresivitě, nebo šikaně. Bezdomovectví, závislost na návykových látkách, sebevražednost, nebo xenofobie mohou být dalšími příklady sociálně patologických jevů.

Samostatnou kapitolou je pak kriminalita. Všechny její podoby a druhy samozřejmě porušují normy právní, v drtivé většině ale také normy morální a jejich následky mohou výrazně ovlivnit vývoj oběti nejen jako jedince, ale také společnosti jako celku. Proto je na kriminalitu jako sociálně patologický jev zaměřena v této práci největší pozornost.

³ FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009, s. 15. ISBN 978-802-4727-813.

2. KRIMINALITA

Kriminalitu (z lat. criminalis = zločinný; crimen = zločin) lze definovat jako výskyt chování, které je v dané společnosti trestné. Jedná se o souhrn trestných činů, které se v konkrétní společnosti vyskytly a vyskytují. Jedná se o činy a chování postihované podle trestního zákona, a to jak zjevné, tak latentní.⁴

Obecné znaky trestných činů tvoří: společenská škodlivost; zavinění (pokud není trestním zákonem výslovně stanoveno, že stačí zavinění z nedbalosti); trestní odpovědnost z hlediska věku a přičetnosti pachatele; vyloučení trestnosti za podmínek nutné obrany apod.; územní a personální omezení působnosti zákona; trestnost pokusu, přípravy i podílnictví na činu; podmínky zániku trestnosti a promlčení trestního stíhání.

Trestné činy se dělí na přečiny (všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné, za něž hrozí trest odnětí svobody do výše pěti let) a zločiny (všechny úmyslné činy, za něž hrozí trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nad 5 let, případně 10 let u zvlášť závažných zločinů).⁵

Je nutno zmínit, že téměř všechny statistiky o kriminalitě vycházejí z údajů o kriminalitě registrované. To znamená, že byla policii oznámena (ať už obětí, nebo jinou osobou či institucí), nebo byla zjištěna policií samotnou. V obou případech musí dojít k jejímu zaevidování.

Z toho vyplývá, že skutečná kriminalita je nejen mnohem vyšší, ale také mnohem hůře zjistitelná. Právě rozdíl mezi skutečnou a registrovanou kriminalitou je označován pojmem latentní (skrytá) kriminalita.⁶

Následující souhrn ukazuje počet (registrovaných) trestných činů na území České republiky za rok 2011:

⁴ FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza přičin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009, s. 156. ISBN 978-802-4727-813.

⁵ ČESKO. *Trestní zákoník 40/2009, ve znění pozdějších předpisů*, vydáno 8. 1. 2009, dostupné z: portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=40~2F2009&part=&name=&rpp=15#seznam

⁶ KUČHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2005. ISBN 80-717-9813-4.

Vraždy	173
Násilné činy	19 409
Mravnostní činy	2 086
Majetkové činy	203 675
Hospodářské činy	28 216
Ostatní kriminální činy	27 787
Zbývající kriminalita	35 984
Celkem	317 157⁷

2.1. Hospodářská kriminalita

Trestní zákon užívá výraz ‚trestné činy hospodářské‘. Jde o specifický druh skutků s řadou společných rysů. Skutečný cíl je zakrýván předstíráním dovolené činnosti pomocí jiných neinformovaných zaměstnanců a nedovolenou manipulací s účetními či jinými doklady.

K uvedeným znakům je možné přiřadit snahu o dosažení neoprávněného zisku a politické moci, poškozování kolektivních zájmů a zneužívání důvěry dalších účastníků hospodářského styku.

Výstižně člení hospodářskou kriminalitu Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (81)12, které řadí k útokům považovaným za ekonomické zločiny:

- *Kartelové trestné činy.*
- *Podvodné praktiky a zneužívání hospodářské situace.*
- *Zakládání a vedení fiktivních firem.*
- *Trestné činy spojené s účetnictvím.*
- *Podvádění spotřebitele.*
- *Nekalou soutěž.*
- *Úvěrové a dotační trestné činy a trestné činy při získávání zakázek.*
- *Počítačové podvody.*
- *Podvody ke škodě věřitelů.*

⁷ POLICIE, ČR. *Statistické přehledy kriminality za rok 2011*. [online]. [cit. 2012-10-14]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2011.aspx>

- *Finanční a trestné činy a vyhýbání se sociálním výdajům ze strany podniků.*
- *Celní podvody.*
- *Trestné činy vztahující se k regulaci peněz a oběživa.*
- *Burzovní a bankovní trestné činy.*
- *Trestné činy proti životnímu prostředí.⁸*

Dá se tedy říci, že tento druh kriminality tvoří trestné činy spáchané při podnikání ekonomických subjektů především lidmi působícími v těchto subjektech, *poškozující nebo ohrožující individuální a kolektivní práva individuální a kolektivní práva v hospodářské sféře, zneužívající slabiny hospodářského systému nebo jeho institucí, způsobující oslabení důvěry v ekonomický a společenský systém, motivované ziskem nebo touhou po moci, latentní povahy a ve své masové formě ohrožující podstatu fungování právního státu.⁹*

2.1.1. Výskyt hospodářské kriminality v ČR

Hospodářská kriminalita v ČR dosáhla takových rozměrů, že destabilizuje nejen právní vědomí občanů, nýbrž i celé národní hospodářství. Nese v sobě i společenský náboj, související s ideou fungování společenské spravedlnosti při získávání majetku a ekonomického (a tím i společenského) vlivu.

Následky hospodářské trestné činnosti mají vliv na oslabení důvěry společnosti ve schopnost fungování tržního hospodářství a následně i politického systému, se kterým je svázán. Při negativním hodnocení efektu trestní represe v této oblasti pak ohrožuje dokonce i samotnou podstatu právního státu.¹⁰

Trestná činnost hospodářská obsahuje poměrně vysokou latenci. Co se týče registrované kriminality v ČR za rok 2011, bylo evidováno 28 216 trestných činů hospodářských, což znamená 9% z celkové kriminality.¹¹ Detaily:

⁸ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 351 - 352. ISBN 80-717-9813-4.

⁹ Tamtéž, s. 352.

¹⁰ Tamtéž, s. 350.

¹¹ POLICIE, ČR. *Statistické přehledy kriminality za rok 2011*. [online]. [cit. 2012-10-15]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2011.aspx>

Nejčastější trestné činy hospodářské:

Neoprávněné držení platební karty	8 269
Podvod	4 153
Ochrana měny	3 209
Úvěrové podvody	2 943
Zpronevěra	2 556

2.1.2. Pachatelé hospodářských trestných činů

Pachatele trestných činů hospodářských lze rozdělit do dvou skupin. Tu méně početnou tvoří profesionálové, kteří jsou zaměřeni na dosažení nelegálního zisku. Hospodářský a obchodní styk pro ně slouží jen jako zakrývání nelegálních praktik. Většinou se jedná o skupiny organizovaného zločinu.

Druhou skupinou jsou příležitostní pachatelé. *Prakticky každý, kdo se zúčastní hospodářské činnosti, je schopen za určitých podmínek spáchat hospodářský trestný čin. Z tohoto pohledu lze hovořit o pachatelích z nutnosti, kteří se teprve tváří v tvář hospodářské nutnosti (např. udržet firmu) dopustí hospodářského trestného činu, a o pachatelích, jejichž motivací je pokušení a potřeba riskovat (kriminalita z blahobytu).*¹²

Tyto osoby se pro spáchání trestného činu většinou rozhodnou až ve chvíli, kdy se naskytne vhodná příležitost. Často se od sebe liší svými osobními charakteristikami a vlastnostmi a motivy. Nelze proto říci, že by existoval zcela vyhraněný typ pachatele hospodářské kriminality.¹³

Každopádně se ani v nejmenším nemusí jednat o osoby se špatnou pověstí. V mezilidských vztazích nebo v místě svého bydliště zásady a morálky respektují. Mnohdy v poškozených organizacích zastávají odpovědné funkce a jejich kriminální čin je výsledkem dílčího negativního posunu právního vědomí.

Pachatelem hospodářské činnosti dnes je nejčastěji rafinovaný, vzdělaný, dobře situovaný člověk s kombinačními schopnostmi, nicméně jeho představitost funguje

¹² KUČHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 352 - 353. ISBN 80-717-9813-4.

¹³ Tamtéž.

někdy jednosměrně. Z toho důvodu takoví pachatelé často nejsou schopni ani ochotni pochopit nemorálnost a trestnost svého činu a jeho odhalení považují za smůlu v obchodech nebo za spiknutí okolí.¹⁴

2.1.3. Příčiny hospodářské kriminality

Ekonomické faktory

K základním neodstranitelným faktorům patří zejména samotné hodnoty, které jsou předmětem hospodářské činnosti, i míra liberalizace hospodářského systému. Vytvářené hodnoty slouží k uspokojování nejsilněji pocíťovaných potřeb člověka, jako jsou fyzické potřeby, společenská prestiž, pocit bezpečí, osobní svoboda, které může zabezpečit vlastnictví materiálních hodnot.¹⁵

Organizačně technické faktory

Velmi důležitým faktorem jsou povážlivé mezery v legislativě. Především v minulosti proběhly hluboké kulturní změny tak rychle, že je legislativa někdy nestačila reflektovat.

Často ani neexistují kontrolní oddělení v samotných společnostech a podnicích. Dalším problémem je vymahatelnost práva a činnost k tomu příslušných orgánů. Orgány činné v trestním řízení (zejména policie), nemohou svými hmotnými a finančními prostředky, nebo technickým vybavením a znalostmi či zkušenostmi konkurovat pachatelům hospodářské kriminality.

Těm nahrává také neúměrně dlouho trvající objasňování trestných činů, široce formulovaná povinnost mlčenlivosti, nebo trvalý nedostatek kvalifikovaných pracovníků na straně policie.¹⁶

Kriminogenní faktory je třeba hledat také v personální oblasti. Zde se podtrhují nízké profesionální i etické nároky na osoby, kterým se svěřují místa a funkce

¹⁴ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 354. ISBN 80-717-9813-4.

¹⁵ Tamtéž, s. 360.

¹⁶ Tamtéž.

*v hospodářském životě, případně které vykonávají kontrolní, dozorčí nebo povolávací činnost.*¹⁷

Sociálně kulturní faktory

Nedostatečná právní úprava a s tím úzce spojená nízká úroveň právního vědomí je dalším významným negativním vlivem na hospodářskou kriminalitu. Občané, včetně podnikatelů, vzhledem k nejasné či absentující právní úpravě nemají a kolikrát ani nemohou mít dostatečné znalosti, což je však nezbavuje trestní odpovědnosti.

Pro nemalou část pachatelů je nízká úroveň mravního vědomí zapříčiněna zkušenostmi s totalitním režimem, který překračoval i své zákony. Naopak současná doba přeceňuje finanční úspěch a prosperitu, (často bez ohledu na morálnost cesty, která k úspěchu vede) což je také jeden z faktorů kriminálního chování.

Hospodářské trestné činy se navíc nevyznačují násilím, nevyvolávají obranné reakce postižených, kteří často ani nejsou známi. Proto je tento druh kriminality relativně tolerován.¹⁸

*Ke kriminalitě mnohdy vybízí i často praktikovaný shovívavější přístup zákonodárců, policie a justice k pachatelům hospodářské trestné činnosti, vyvolaný jejich mnohdy významným ekonomickým i společenským postavením, či mírností ukládaných trestů.*¹⁹

2.2. Majetková kriminalita

*Primárním objektem těchto trestných činů jsou vlastnické vztahy a majetek, ve velké většině případů bývá hlavním cílem pachatele vlastní obohacení, případně poškození majetku cizího. Podle toho lze rozdělit majetkové trestné činy do dvou skupin.*²⁰

¹⁷ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 362. ISBN 80-717-9813-4.

¹⁸ Tamtéž

¹⁹ Tamtéž, s. 364.

²⁰ Tamtéž, s. 367.

První skupinu trestných činů majetkové kriminality charakterizuje zjištěnost, pachatel touží po obohacení na úkor cizího majetku. Jedná se například o krádež, zpronevěru nebo neoprávněné užívání cizí věci.

Druhá skupina je tvořena trestnými činy, které pachatelé nepáchají s úmyslem obohatit se, ale primárním cílem jejich činu je poškození jiné osoby. Do této skupiny lze zařadit porušování povinnosti při správě cizího majetku, poškozování věřitele nebo cizí věci, nebo zneužití vlastnictví.²¹

2.2.1. Výskyt majetkové kriminality v ČR

Majetková kriminalita tvoří drtivou většinu všech trestných činů. Na ní se největší mírou podílí krádeže, které se dále dělí na několik podskupin. Stejně jako hospodářskou kriminalitu, tak i majetkovou kriminalitu doprovází velmi vysoká latence.

V roce 2011 bylo na území České republiky spácháno 203 675 majetkových trestných činů, což je cca 64% z celkové kriminality (poměr by byl ještě vyšší, nebýt zařazení některých trestných činů mezi hospodářskou kriminalitu, nebo zvýšení dolní hranice ‚škody nikoliv nepatrné‘ na 5 000Kč).

Jak je vidět na následujícím souhrnu, mezi deset nejběžnějších registrovaných majetkových trestných činů (za rok 2011 na území České republiky) patří pouze různé druhy krádeží + poškozování cizí věci:²²

Nejčastější trestné činy majetkové:

Krádeže vloupáním do ostatních objektů	36 432
Krádeže věcí z automobilů	33 230
Krádeže v jiných objektech	22 069
Krádeže kapesní	14 514
Poškozování cizí věci	12 331
Krádeže motorových vozidel dvoustopých	11 647
Krádeže ostatní	10 493

²¹ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2005. ISBN 80-717-9813-4.

²² POLICIE, ČR. *Statistické přehledy kriminality za rok 2011*. [online]. [cit. 2012-10-17]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2011.aspx>

Krádeže součástí motorových vozidel	9 967
Krádeže jiné na osobách	9 706
Krádeže jízdních kol	7 396
Krádeže vloupáním do rodinných domků	5 257
Podvod	4 910
Krádeže vloupáním do víkendových chat soukromých osob	4 846
Krádeže vloupáním do bytů	4 311
Krádeže v bytech a rodinných domech	4 068

2.2.2. Pachatelé majetkové kriminality

Mezi pachateli krádeží věcí z automobilů je trvale vysoký počet recidivistů a mladých osob. Krádeže páchají i děti do 15 let. Kořist je velmi často realizována ve spolupráci s majiteli zastaváren.

Zatímco vloupání do bytů mají kolikrát na svědomí i skupiny, vloupání do chat je především individuální záležitostí (osoby se sklonem k toulání, nebo bezdomovci hledající především jídlo či možnost odpočinku).

Na kapesních krádežích mají vysoký podíl i ženy, mladiství i děti, kterým se mnohdy dostává přímého zácvičku v této trestné činnosti. Není překvapením, že kapesní krádeže jsou realizovány na rušných místech (MHD, obchodní domy apod.).

Naopak krádeže motorových vozidel mají většinou na svědomí vysoce organizované skupiny profesionálních pachatelů. Při této činnosti je totiž potřeba spolupráce více osob, navíc je relativně náročná na odbornost.²³

2.2.3. Příčiny majetkové kriminality

Hlavní příčiny vysokého stavu majetkové kriminality je možno hledat především v historicky daných příčinách, spočívajících především ve sféře psychické a sociální, a to od negativních výchovných vlivů v rodinném prostředí, přehlížení drobnějších

²³ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2005. ISBN 80-717-9813-4.

prohřešků ve škole, nevhodného využívání volného času mládeží, negativního vztahu k práci až k – minulým režimem deformovanému – celkovému vztahu k majetku.

Generace vychované před rokem 1989 a náhle se ocitnuvší v nové sociální realitě se vyznačovaly velice nízkou úrovní právního vědomí. Stejně tak nízká byla i úroveň mravního vědomí, související se všeobecnou morální devastací i s tím, že prakticky celá mladší populace prošla socialistickou výchovou. Jedním z neblahých důsledků této výchovy byla neúcta k cizímu majetku, kdy zejména rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví bylo zcela obecným a veřejností často tolerovaným jevem.²⁴

Tržní hospodářství a otevření hranic zapříčinilo zaplavení trhu dříve nedostatkovým zbožím, což může být bráno jako další příčina majetkové kriminality. Především pro mladé lidi se jednalo o atraktivní, prestižní a finančně obtížně dostupné zboží. Výrazně se rozšířil objem věcí, které se mohly stát předmětem majetkové kriminality a tím pádem se zvýšil i počet páchaní této trestné činnosti.

Zejména lidé s nízkou vzdělanostní a kulturní úrovní jen těžko mohli za použití legálních prostředků dosáhnout některých cílů. Svě kriminální jednání pak často omlouvali tím, že majetkové rozdíly mnohdy vznikly nelegálním způsobem, který nezřídka není postihován.

Hlavním motivem majetkové kriminality pro nemajetné lidi (bezdomovci, tuláci, žebráci, lidi na hranici chudoby) a další osoby v nouzi (důchodci, příslušníci etnických minorit, lidé na hranici sociálního minima) je bída, potažmo nouze.

Potřeba uspokojit alespoň základní potřeby a vytvořit si základní podmínky pro důstojný život. Jsou známé případy, kdy bezdomovci kradli z toho důvodu, aby se přes zimu dostali do vězení a nemuseli v mrazech ponocovat venku.

Zástupci středních vrstev svou existenci sice zajištěnou mají, ale mají také zájem svou životní úroveň zvýšit, nebo prestižně se vyrovnat ostatním (a třeba i tímto způsobem zabránit vyloučení ze své skupiny).

²⁴ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 372. ISBN 80-717-9813-4.

Ke svému jednání jsou navíc nepřímo podporováni například reklamou, která může uměle vytvářet nové potřeby, nebo módními trendy (značkové oblečení, zahraniční dovolená, vlastní automobil apod.).²⁵

*Zvláštní skupinu mezi dvěma skupinami výše uvedenými pak tvoří patrně také osoby, které se profesionálně věnují majetkové trestné činnosti a z jejího zisku uhrazují své životní potřeby. Jde především o deklasované recidivní živly, jejichž životní úroveň může být i dosti vysoká – zejména v případech, pokud provádějí trestnou činnost organizovaným a vysoce odborným způsobem.*²⁶

Mezi další příčiny majetkové kriminality lze zařadit například již nefungující hlídkovou službu prováděnou policisty, kteří v dané oblasti bydleli a měli zkušenosti nejen se samotným prostředím, ale také byli využíváni při vytipování možných pachatelů.

Rovněž absence sousedských hlídek (dobrovolníci zaměřující se na noční hlídkovou službu v místech svého bydliště), které jsou v některých západních státech relativně běžné, může být jednou z příčin páchání trestných činů majetkového charakteru.²⁷

2.3. Násilná kriminalita

*Pojem násilná kriminalita vychází ze způsobu provedení trestného činu a zahrnuje ty trestné činy, jejichž významnou charakteristikou je poškození, destrukce cílového objektu jednání. U některých kriminálních chování postačuje k zařazení do této kategorie záměr poškodit nebo zničit (např. pokus vraždy), u jiných ‚srozumění‘ s tím, že v průběhu dosahování cíle (např. materiálního zisku) může být nositel žádoucí hodnoty poškozen nebo usmrcen (pokus loupeže).*²⁸

Jako definici lze také použít užší vymezení operující s fyzickým poškozením osob: *Násilná trestná činnost je taková trestná činnost, jejíž významnou*

²⁵ KUČHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2005. ISBN 80-717-9813-4.

²⁶ Tamtéž, s. 374.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž, s. 379.

*charakteristikou je fyzické poškození či usmrcení konkrétní osoby (osob), eventuálně přítomnost záměru takový následek způsobit (pokus).*²⁹

Problémem při definování násilné kriminality a klasifikaci jednotlivých trestných činů je, že hned několik trestných činů spadá do více druhů kriminality. Navíc například znásilnění (zařazeno do sexuální kriminality) se mezi násilné kriminální činy nezařazuje, přestože je násilí, během tohoto aktu, samozřejmě přítomné.

Na druhou stranu, sexuální vražda mezi násilnou kriminalitu zařazena je. A to z toho důvodu, že motivem pachatele je potřeba dominance nad obětí či její ponížení.

2.3.1. Výskyt násilné kriminality v ČR

Násilnou kriminalitu (až na loupeže, které se prolínají s majetkovou kriminalitou) na rozdíl od prvních dvou druhů kriminality doprovází relativně nízká latence (především u závažných násilných trestných činů). Její objasněnost je navíc relativně vysoká, a to zhruba 75%, což je téměř dvojnásobek celkové objasněnosti u všech trestných činů.³⁰

Násilná kriminalita tvořila v roce 2011 v ČR zhruba 6% (19 409 násilných trestných činů) z celkové kriminality, z toho:³¹

Nejčastější trestné činy násilné:

Úmyslné ublížení na zdraví	5 264
Loupeže	3 761
Porušování domovní svobody	2 927
Nebezpečné vyhrožování	2 387
Vydírání	1 522
Násilí proti policistovi	686
Týrání osoby žijící ve společném obydlí	661
Nebezpečné pronásledování	535

²⁹ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 380. ISBN 80-717-9813-4.

³⁰ Tamtéž.

³¹ POLICIE, ČR. *Statistické přehledy kriminality za rok 2011*. [online]. [cit. 2012-10-19]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2011.aspx>

Neoprávněný zásah do práva domu, bytu	383
Omezení a zbavení osobní svobody	277
Násilí proti obecnímu policistovi	188
Týrání svěřené osoby	168
Loupeže na finančních institutech	120
Násilí proti úřední osobě mimo policistů	113
Vraždy motiv osobní vztahy	108

2.3.2. Příčiny násilné kriminality

Příčiny vzniku, vývoje a přetrvávání kriminálně agresivního chování lze rozčlenit do dvou kategorií:

Instinktivistická kategorie, která formuluje příčiny agrese zejména vrozené či vnitřní činitele nebo mechanismy (etologické, psychoanalytické teorie a teorie chromozomálních aberací).

Druhá kategorie je environmentalistická, která za hlavní příčiny násilí považuje vlivy prostředí, to znamená vnější činitele (přístupy vycházející z teorie učení – teorie diferenciálního sdružování, nebo teorie subkultury násilí).

Pro oba zmíněné směry platí, že každý z nich nedostatečně přihlíží k jedné ze dvou základních determinant vývoje. Lidský jedinec se vyvíjí na základě souhry a vzájemného působení obou determinant, vnitřní, jejíž vliv odráží pojem zrání, a vnější, jejíž působení reflektuje pojem zkušenosti, učení.

Agresi jako akt chování v jejím širším slova smyslu lze považovat za jednu ze dvou základních reakcí organismu, tj. zvířete a člověka, na překážku či ohrožení. Druhou je ústup, únik. Člověk se ve svém vývoji agresi neučí, ta je mu dána vrozeně. Učí se však v procesu socializace zábránám (inhibicím) nežádoucího agresivního chování nebo sociálně přijatelným způsobům vyjádření impulsů k agresi, např. verbální (ironií, sarkasmem), náhradní nebo symbolickou formou.

Zmiňovaný systém inhibic (útlumů, zábran) agrese obsahuje kromě svědomí též schopnost empatie (vcítění), soucitu, emoční přichylnosti a vytváření hlubších

emocionálních vazeb. Pachatelé zvláště závažných násilných trestných činů nebo recidivisté s převahou násilí v kriminální kariéře si tento systém inhibic osvojili nedostatečně, jsou defektně socializováni a ve znaleckých posudcích bývají obvykle označováni jako anetičtí psychopati, v poslední době spíše jako osoby s asociální poruchou osobnosti.³²

2.3.3. Vybrané druhy násilné kriminality

Jak již bylo uvedeno výše, mezi nejběžnější násilné trestné činy patří úmyslné ublížení na zdraví, loupeže, porušování domovní svobody, nebezpečné vyhrožování či vydírání.

Nejzávažnějšími činy (s největší pravděpodobností i v kontextu všech druhů trestných činů) jsou však vraždy. Z toho důvodu na ně byla v této práci upřena (v rámci násilné kriminality) větší pozornost, i přes jejich relativně nízký výskyt.

2.3.3.1. Sexuální vraždy

Vraždy se sexuální motivací představují velmi malou část násilné kriminality. V roce 2011 došlo v Česku ke čtyřem sexuálním vraždám.³³ Na druhou stranu je většinou doprovází velká brutalita, často zaměřená na děti, případně staré osoby. Definovat tento trestný čin lze takto:

Pojem sexuální vražda označuje pouze ty trestné činy, v jejichž motivaci primárně dominuje potřeba snížit usmrcením či jednáním, které k usmrcení vede, nashromážděné sexuální vzrušení, uspokojit sexuální potřebu.

Sexuální motivace bývá nezřídka – zvláště u sadistických vrahů – doprovázena motivy moci, potřebou ovládat a ponižovat oběť. Pravou sexuální vraždou není akt

³² KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 383. ISBN 80-717-9813-4.

³³ POLICIE, ČR. *Statistické přehledy kriminality za rok 2011*. [online]. [cit. 2012-10-20]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2011.aspx>

*usmrčení oběti např. znásilnění nebo pohlavního zneužívání, vedený snahou pachatele uniknout odhalení.*³⁴

Purcellová mezi sexuální vraždy řadí tyto případy: nekrofilie a nekrosadismus (k sexuálnímu uspokojení vede manipulace s mrtvým tělem); sadismus (trestání a týrání oběti); kanibalismus (pojídání části těla oběti); pikérismus (bodání či řezání oběti); vampyrismus (pití krve oběti); flagelace (bití nebo bičování oběti).³⁵

2.3.3.2. *Loupežné vraždy*

V roce 2011 se na území České republiky uskutečnilo 11 loupežných vražd.³⁶ *Vraždy motivované ziskem zpravidla neprobíhají za výraznějšího emočního doprovodu, pachatelé nebývají pod vlivem alkoholu a jejich kriminálně agresivní chování bývá programované, plánované.*

*Pachatelé vraždí zpravidla v domě oběti, případně ve městě či na venkově. Častěji užívají sečné a střelné zbraně a nespécifické nástroje. Jednají častěji ve spolupachatelství, případně ve skupině a při zadržení odmítají odpovědnost za čin. Ve vztahu k usmrčení oběti bývají neteční, neprojevují emoce.*³⁷

2.3.3.3. *Vraždy motivované osobními vztahy*

Jak už je uvedeno v části ‚Výskyt násilné kriminality v ČR‘, tento druh vraždy je nejběžnější. Oběťmi zpravidla bývají nejbližší osoby, manželka (manžel), jiná partnerka, rodiče, případně děti. K vraždě většinou dochází po dlouhodobé krizi mezi pachatelem a obětí, která většinou působí provokativně a především u manželských vražd bývá okolím hůře hodnocena, než samotný pachatel.

³⁴ KUČHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 391. ISBN 80-717-9813-4.

³⁵ PURCELL, C. Lust murder. In: *Encyclopedia of Murder and Violent Crime*. 2003. ISBN 0-7619-2437-X.

³⁶ POLICIE, ČR. *Statistické přehledy kriminality za rok 2011*. [online]. [cit. 2012-10-20]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2011.aspx>

³⁷ KUČHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 393. ISBN 80-717-9813-4.

Vražda bývá vyústěním dlouhodobého neřešeného konfliktu významně ohrožujícího životně důležité hodnoty pachatele (děti, rodinu apod.) a její pravděpodobné spáchání často signalizují vleklé spory vrcholící hrozícím rozvodem, narůstající vnitřní napětí pachatele, jež se může projevovat růstem intenzity verbální agrese (od nadávek k výhrůžkám), příp. přechodem ke zpočátku málo intenzivní fyzické agresi.

Vlivem růstu vnitřního napětí dochází k dezintegraci adaptačních mechanismů a ke stále častějšímu afektivnímu chování. Pachatel bývá ve vztahu často submisivní a snaží se téměř za každou cenu vztah zachovat. Vrah dopouštějící se této afektivní agrese zpravidla oběť neukrývá a s policií spolupracuje. V některých případech sám čin oznamuje.³⁸

2.3.3.4. Vraždy novorozenců matkou

Vraždy novorozenců matkou bývají asi v polovině případů programované, připravované, těhotná žena často své těhotenství skrývá, nenavštěvuje poradnu, nijak se na porod nepřipravuje a vlastní porod probíhá v skrytu, často doma, bez přítomnosti jiné osoby.

Způsob provedení často připomíná zanedbání povinné péče, matka aktivně dítě neusmrcuje, ale ponechává jej na místě porodu, příčinou smrti bývá obvykle udušení. Ve většině případů jde o nechtěné těhotenství. Tento trestný čin bývá posuzován mírněji než vražda jako taková, neboť se předpokládá, že matka má během trestného činu změněné prožívání následkem rozrušení způsobeného porodem.³⁹ V roce 2011 byla v Česku registrována pouze jedna vražda novorozence matkou.⁴⁰

2.3.3.5. Pachatelé vraždy

³⁸ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 393 - 394. ISBN 80-717-9813-4.

³⁹ Tamtéž, s. 394.

⁴⁰ POLICIE, ČR. *Statistické přehledy kriminality za rok 2011*. [online]. [cit. 2012-10-20]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2011.aspx>

Vyjma vražd motivovaných osobními vztahy, většinou se u pachatelů vražd objevuje bezohlednost či lhostejnost vůči ostatním lidem. Pachatel má často intelekt na spodní hranici průměru až lehkého podprůměru, je afektivně labilní, impulsivní a psychicky nevyrovnaný. I přes zachovaný kontakt s realitou má chudé, ploché emoce a nedostatek empatie.

U pachatelů vražd motivovaných osobními vztahy se méně často nachází psychopatologie, ale je přítomná afektivní labilita a výbušnost. Průměrný věk je vyšší než u jiných skupin (34 let).⁴¹

„Zištění“ vrazi bývají mladší, svobodní, s poruchovou profesní kariérou. Mívají spíše průměrný intelekt a převážně jde o psychopatické osobnosti. Jsou emocionálně chladní a nedostatečně empatictí. Při činu i po něm jednájí racionálně, cíleně.

Typickým sexuálním vrahem je muž ve věku do 30 let, se základním vzděláním, svobodný, pracující v nekvalifikované profesi, případně nezaměstnaný a s kriminální minulostí. Do prvního kontaktu s policií se více než polovina z nich dostává ve věku nižším než 18 let a jejich kriminální kariéra nejeví známky specializace, převládá ditropní recidiva. Většina sexuálních vrahů žije nějak nápadným životním stylem, zejména kriminálním a toxikomanickým.

Prakticky u všech sexuálních vrahů bývá diagnostikována asociální porucha osobnosti a u většiny z nich sexuální deviace v aktivitě, tedy sadismus, případně patologická sexuální agresivita. To potvrzují i falopletysmografická vyšetření. Rozložení intelektu ve srovnání s normální populací jeví mírnou tendenci k vyššímu zastoupení osob s podprůměrným výkonem.

Vražedkyně novorozenců bývají samozřejmě ženy ve fertilním věku, spíše mladší (převládají ženy do 25 let věku). Bývají spíše svobodné, mají základní vzdělání a nemívají kriminální minulost.⁴²

⁴¹ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2005. ISBN 80-717-9813-4.

⁴² Tamtéž, s. 397.

2.4. Sexuální (mravnostní) kriminalita

Sexuální kriminalita zahrnuje všechna lidská sexuální chování, která nejsou společností akceptovatelná. Vedle tohoto pojmu se též užívá pojem mravnostní kriminalita, který je širší. Nejlépe lze sexuální kriminalitu definovat jako třídu trestných činů motivovaných sexuální potřebou.

Tyto trestné činy se však nedají označit jako sexuální deviace, protože ne všechny sexuální deviace jsou sankcionovány trestním právem a ne všichni sexuální devianti porušují sociální normy.⁴³

Mnoho sexuálních deviantů je schopno *sublimovat svou poruchu do intelektuálních, uměleckých či pedagogických výkonů. Na druhé straně, mnoha sexuálně kriminálních chování se dopouštějí nedeviantní jedinci, např. muž za běžných okolností zaměřený na dospělé ženy může pod vlivem stresu (z rozvodu apod.) sexuálně atakovat nedospělé dítě.*

Podobného jednání se může dopustit také nezdrženlivý psychopatický jedinec (kriminální recidivista) při sexuální abstinenci způsobené nedostatkem příležitosti k intimnímu styku s dospělou ženou. Sexuální trestné činnosti se konečně může – vzácněji – dopustit i osoba trpící závažnou duševní poruchou, zejména schizofrenií. Taková trestná činnost bývá symptomem její poruchové sexuální adaptace.

Obecně lze říci, že – s výjimkou právě uvedené závažné duševní poruchy – se trestné činnosti budou dopouštět ti sexuální devianti, jejichž osobnost obsahuje rysy charakteristické pro kriminální populaci, tj. bezohlednost, neodpovědnost, nezdrženlivost, poruchovost rozhodovacích procesů. Osobnost sexuálního delikventa se tak bude více podobat osobnosti delikventa než sexuálního devianta jako takového.⁴⁴

2.4.1. Výskyt sexuální (mravnostní) kriminality v ČR

Veškerá data o registrované sexuální kriminalitě je nutno brát pouze jako orientační. Sexuální trestná činnost má totiž vysokou latenci, protože řada žen z obavy

⁴³ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2005. ISBN 80-717-9813-4.

⁴⁴ Tamtéž, s. 408.

ze sekundární viktimizace, sociální stigmatizace či z jiných důvodů trestný čin nenahlásí.

To samé platí o dětských obětech pohlavního zneužívání kvůli obavám ze msty pachatele či z jiných problémů v rodině či ve škole. *Ve výzkumu z roku 1998 sdělilo 13,5% zkoumaných žen, že byly někdy v minulosti násilím přinuceny k pohlavnímu styku a pouze 3% žen uvedla, že znásilnění oznámily policii.*⁴⁵

Policíí používaný pojem mravnostní kriminalita zahrnuje i ty trestné činy, které nespádají pod sexuální kriminalitu (např. šíření pornografie, obchodování s lidmi). Proto jsou zde uvedeny jen některé trestné činy mravnostní. Jak již bylo řečeno, z důvodu velmi vysoké latence následující údaje (za rok 2011 v ČR) nemají příliš vypovídající hodnotu.⁴⁶

Znásilnění	675
Pohlavní zneužívání ostatní	672
Pohlavní zneužívání v závislosti	82
Sexuální nátlak	27

2.4.2. Znásilnění

Znásilněním se rozumí vynucení pohlavního styku či jiné sexuální aktivity násilím nebo jeho pohrůzkou. Trestný čin znásilnění se dá se dělit na socializované a nesocializované. První typ páchá většinou oběti známý pachatel po předchozí vstřícné nebo i svádivé konverzaci, někdy doprovázené požíváním alkoholu, např. na schůzce. Samotný čin je pak realizován s menší mírou agrese.

Druhý typ většinou provádí oběti neznámý pachatel, bez předchozího dvoření či svádění a obvykle užívá vyšší míru agrese k ovládnutí oběti. Pachatel tohoto typu znásilnění může k oběti přistupovat trojím způsobem:

⁴⁵ KUČHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 410. ISBN 80-717-9813-4.

⁴⁶ POLICIE, ČR. *Statistické přehledy kriminality za rok 2011*. [online]. [cit. 2012-10-22]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2011.aspx>

- *Podvodným přístupem, kdy pachatel před útokem verbálně kontaktuje oběť a poskytuje ji nějakou pomoc nebo dává příkazy či ji o něco žádá*
- *Bleskovým přístupem, pro nějž je charakteristický bezprostřední fyzický útok bez předchozí verbální komunikace, který směřuje k získání kontroly nad obětí*
- *Překvapivým přístupem, při němž pachatel útočí v době, kdy je oběť bezbranná, např. když spí. V tomto případě, na rozdíl od bleskového aktu, nedochází ke zranění oběti.*

Ve všech případech, ale zejména při bleskovém útoku užívá pachatel zbraně k zesílení nátlaku na oběť a k získání kontroly nad ní. Nejčastěji – až ve dvou třetinách případů – pachatelé usilují o vaginální styk, dále o orální styk a různé druhy osahávání.

Méně často bývá sdělován pokus o anální styk, který může být příznakem sadistického zaměření pachatele nebo opakované homosexuální zkušenosti často v podmínkách výkonu trestu. Vzácně se vyskytují pokusy o vsunutí cizích předmětů do vagíny.⁴⁷

2.4.2.1. Pachatelé znásilnění

Kriminální chování pachatele trestného činu znásilnění nemusí být – a také nebývá – motivováno pouze potřebou získat sexuální uspokojení. Doprovázejícími a někdy dominujícími motivy mohou být zloba, msta nebo potřeba ujistit se o vlastní moci.

Posledně zmíněná potřeba může motivovat sexuálně agresivní chování muže v průběhu rozvodového sporu s manželkou. Takové znásilnění je ze strany pachatele více potvrzením vlastní moci nad manželkou, která se rozvodem vymaňuje ze závislosti, než projevem sexuální touhy nebo dokonce přetrvávající lásky.⁴⁸

Pachatelé znásilnění častěji než pachatelé jiných trestných činů užívají k ospravedlnění svých činů řadu racionalizací (mýtů), mezi které patří:

⁴⁷ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 411. ISBN 80-717-9813-4.

⁴⁸ Tamtéž, s. 412.

- Žena nemůže být znásilněna proti své vůli z důvodu polohy jejích pohlavních orgánů.
- Většina žen si přeje být znásilněna.
- Ženy svých vzhledem nebo chováním provokují znásilnění.
- Když žena říká ne, myslí ano.
- Žena chodící sama v noci ven provokuje znásilnění
- Většině žen přináší znásilnění příjemné pocity

K dalším mýtům patří tvrzení, že znásilnění páchají osoby oběti neznámé, nebo že každý pachatel znásilnění trpí duševní poruchou.⁴⁹

V historii budoucích pachatelů znásilnění lze nalézt shodné činitele s ostatními delikventy: nedůslednou výchovu; nadměrnou přísnost až krutost ze strany rodičů; sexuální frustrace nebo nadměrná sexuální stimulace až svádění ze strany matky.⁵⁰

Z psychopatologického hlediska bývá u sexuálních agresorů nejčastěji diagnostikována dysociální porucha osobnosti s rysy nezdrženlivosti, explozivity a agresivity, někteří autoři uvádějí také jako častou schizoidní osobnost s rysy agresivity a inhibovanosti.⁵¹

2.4.3. Pohlavní zneužívání

Pohlavní zneužívání označuje sexuální chování směřující vůči nezletilým dětem. Pohlavním zneužíváním v závislosti se pak rozumí pohlavní zneužívání dítěte osobou, na níž bylo dítě závislé či bylo svěřeno jejímu doзору.

Je-li pachatelem pedofil, zpravidla se k dítěti přibližuje postupně. Hraje si s ním, dává mu drobné dárky a v průběhu hry dochází k postupnému rozvoji sexuálních aktivit. Často se pachatel do své dětské oběti zamiluje.

⁴⁹ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2005. ISBN 80-717-9813-4.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž, s. 414 - 415.

Diametrálně odlišný je postup anetických jedinců s defektním intelektem, případně s masivní asociální poruchou osobnosti, výraznou impulzivitou a agresivitou. Ti většinou provádějí bleskový útok a při zneužití používají vysokou míru násilí.⁵²

Velmi časté je zneužívání v rámci rodiny (incest), kterého se většinou dopouští otec na své dceře. *Manželé Everstineovi na základě bohatých zkušeností s terapií zneužitých či znásilněných dětí a adolescentů tvrdí, že incest má systémovou povahu a přímo hovoří o incestuózním rodinném systému. Rozlišuje tři typy takových rodinných systémů, a sice:*

- *Slabě socializované agresivní rodiny např. v izolovaných venkovských oblastech, v nichž se incest opakuje po generace.*
- *Rodiny, kde rodiče byli sami v dětství viktimizováni incestem a své minulé trauma odehrávají na svých dětech.*
- *Rodiny, v nichž nezralá, závislá matka se po narození dítěte – dcery – stahuje ze své partnerské role a vystavuje do ní vlastní dceru.*⁵³

2.4.3.1. Pachatelé pohlavního zneužívání

Je známo, že praví sexuální devianti – pedofilové – zastupují mezi pachateli pohlavního zneužívání menšinu. Většinou se jedná o jedince nezralé, sociálně inadequate, zvýšeně vzrušivé, s nedostatečnou seberegulací. Často je u nich diagnostikována porucha osobnosti, dále psychosexuální nezralost, nízké sebevědomí, nebo introverze.⁵⁴ Existují dva hlavní typy pedofilních delikventů.

1) Situační typ – není primárně zaměřen na děti

- *Regredovaný typ, bývá často ženatý a na děti útočí vlivem stresové situace, např. rozvodu. Svým útokem zpravidla dítě nezraňuje a zaměřuje se na děti, které zná.*

⁵² KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2005. ISBN 80-717-9813-4.

⁵³ Tamtéž, s. 416 - 417.

⁵⁴ Tamtéž.

- *Morálně nevybíravý typ, zneužívá nevyběrově, prakticky každou dostupnou osobu (dítě je jednou z možností).*
 - *Sexuálně nevybíravý typ experimentuje se sexem a často i s různými praktikami; není primárně zaměřen na děti.*
 - *Inadekvátní či naivní typ bývá sociálně problémový, může mít deficit intelektu či být senilní a nemusí si být vědom neadekvátnosti svého jednání; obvykle dítě nepoškozují.⁵⁵*
- 2) *Preferenční typ, pro který je hlavním zdrojem sexuálního uspokojení právě dítě*
- *Sadistický typ získává sexuální uspokojení týráním a posléze usmrčením oběti; nesvádí dítě, nýbrž je bleskově napadá, unáší na vhodné místo a posléze týrá a usmrcuje; jeho trestná činnost je promyšlená a plánovitá.*
 - *Svádivý typ má ve zvyku získávat dítě sváděním a jeho chování vůči oběti se blíží chování normálního muže vůči své věkově přiměřené partnerce; takový pachatel se dobře dokáže s dítětem identifikovat a přiblížit se jeho myšlení a prožívání.*
 - *Fixovaný typ je trvale zaměřen na děti, obvykle mužského pohlaví; termín fixovaný je užíván proto, že tento typ pachatele se fixoval v raném stadiu svého psychosexuálního vývoje.⁵⁶*

⁵⁵ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 418. ISBN 80-717-9813-4.

⁵⁶ Tamtéž, s. 418 - 419.

3. SOCIÁLNÍ KONTROLA

Jak již bylo zmíněno v úvodu, sociální kontrola se ve svých různých podobách objevuje po celou historii lidstva, stejně tak jako patologické jevy. Sociální kontrola představuje způsob, jakým je společností ovlivňováno chování členů dané společnosti.

Historie pamatuje nespočet různých společností, které se od sebe více či méně lišily. I v dnešním globalizovaném světě můžeme najít spoustu lidských společenství, které mají velmi málo společného.

Ale i přes rozdílnost geografickou, kulturní, historickou, nebo třeba názorovou, měly všechny lidské společnosti jedno společné – svou vlastní sociální kontrolu. To platí či platilo o buddhistech v Tibetu stejně jako o Nacistickém Německu.

Sociální kontrola totiž představuje prostředky, díky kterým se společnost snaží zajistit bezpečnost svých členů, stejně tak jako chod samotné společnosti a její vývoj. V obecné rovině se vztahuje k udržení řádu, pravidel a stability v sociálním útvaru.

„Představuje ty prostředky, kterými společnost působí na chování lidí a dosahuje tak žádoucí společenské konformity chování svých členů. Je reagováno především na odchylné sociální chování a sociální kontrola je součástí všech procesů sociální integrace.

Díky působení sociální kontroly se překonávají protiklady, napětí a konflikty mezi velkými společenstvími, dílčími skupinami a jednotlivými členy. Prostřednictvím sociální kontroly je dosahována konformita chování občanů v dané společnosti.

Prostředky sociální kontroly jsou např. náboženství, morálka, vědění, výchova, právo (systém právních norem) a v neposlední řadě právo trestní. V této souvislosti se pak hovoří o trestněprávní sociální kontrole. Sociální kontrola předpokládá existenci sociálních norem a pravidel a jejich zásadní respektování členy společnosti.“⁵⁷

⁵⁷ KUČHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 183. ISBN 80-717-9813-4.

Kromě dělení sociální kontroly na vnitřní (seberegulace, svědomí nebo víra) a vnější (policie, soudnictví nebo vězeňství) můžeme sociální kontrolu dělit na dva hlavní druhy, mezi kterými neexistuje přesná dělicí čára – formální a neformální sociální kontrola. K vykonávání neformální sociální kontroly není potřeba specifické zmocnění a můžeme si pod ní představit například vliv rodiny, vliv školy, zvyky, morálku, dohled sousedů apod.

Neformální sociální kontrola často vyplývá z jiných aktivit, jejichž prvotním záměrem nemusí být samotná sociální kontrola. Může se například jednat o pečování o člena rodiny, vztahy se sousedy či spolužáky, působení ostatních členů v zájmovém kroužku apod.

„Neformální kontrola má větší účinek v menších skupinách či společenstvích. Émil Durkheim poukazuje na to, že i právní normy v malých společenstvích jsou blíže ostatním sociálním normám než ve větších a složitějších společnostech.

V ‚jednoduchých‘ společnostech (malý uzemní rozsah, malý počet lidí, nepřilíživá rozvinutá dělba práce) existuje široce sdílený morální konsensus, v procesu socializace nedochází k vyrovnávání se s rozpornými normami ani k vnitřním konfliktům.“⁵⁸

Lidé v malé komunitě se většinou znají, pachatel patologického jevu nebývá anonymní a členové dané společnosti vyvíjejí nátlak na narušitele zaběhlých zvyků. Lidé z malých komunit jsou více pod vzájemnou kontrolou, než jak tomu bývá ve velkých komunitách.

Naopak ve složitějších společnostech, kde se nachází rozsáhlá dělba práce, nové možnosti pro získání moci a bohatství, heterogenní populace, nebo skupiny s protichůdnými hodnotami, zájmy či ideologiemi, je významnější formální sociální kontrola (např. policie, soudy).

„Formální kontrola může být institucionalizovaná státními organizacemi (oprávněnými užívat sílu a nátlak) nebo nestátními organizacemi (církev, klub, firma).

⁵⁸ URBANOVÁ, M. Sociální kontrola a právo. In: *Sociológia - Slovak Sociological Review*. Volume 37, No. 1. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2005, s. 11.

Formální sociální kontrola je začleněna mezi instituce společnosti, je vykonávána konkrétními jednotlivci na určitých pozicích v daných institucích. Obecně je tedy každý, kdo působí, nebo se pokouší působit na chování druhých pomocí jistých formálních sankcí, prostředníkem sociální kontroly.“⁵⁹

Každá společnost pro udržování určitého způsobu chování využívá své vlastní metody, které se snaží o dosažení konformity a nesou určitý stupeň nátlaku. Například ve firmě hrozí zaměstnanci při porušení pravidel daných jeho firmou výpověď, nebo má naopak šanci na speciální odměnu či privilegované postavení v případě jejich dodržování.

V případě samotného státu se s odměnami za dodržování norem setkáváme jen zřídkakdy. Hlavním státním nástrojem sociální kontroly je represivní strategie, která se vyznačuje trestáním jedinců, kteří porušili daná pravidla (viz citace níže). Druhou hlavní strategií je prevence, jejíž hlavním cílem je sociálně patologickým jevům předcházet.

„Stát prostřednictvím svých zákonných institucí volí jiný typ sociální kontroly a tím je použití síly či donucení. Sociální kontrola prostřednictvím práva je zřídka realizována prostřednictvím pozitivních sankcí či nějakých odměn.

Ten, kdo celý život poctivě dodržuje zákony, většinou nezíská nějaké speciální ocenění. Státní kontrola používá pro regulaci chování svých členů spíše hrozbu trestu, na druhou stranu tím ale zajišťuje ochranu většinových zájmů (daných na základě společenského konsensu formou právních norem) před nepřízpůsobivými jedinci.“⁶⁰

Právě trest (popřípadě jeho hrozba) je hlavním, nejznámějším a nejpropracovanějším systémem formální sociální kontroly. Zákonem je definováno, které chování je považováno za trestné či zločinné a jakým způsobem bude sankcionováno.

⁵⁹ URBANOVÁ, M. Sociální kontrola a právo. In: *Sociológia - Slovak Sociological Review*. Volume 37, No. 1. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2005, s. 12.

⁶⁰ Tamtéž.

3.1. Trest

„Trest je jedním ze základních výchovných prostředků. V celospolečenském (sociálním) kontextu je používán jako významný obranný mechanismus před chováním a jednáním, které porušuje zavedené sociální konvence, pravidla nebo normy, tedy i delikventním jednáním, přičemž systém trestů je vymezen sociálními normami, zejména právem.“⁶¹

„To, které normy se stanou zákonem a které ne, je ovlivněno mnoha sociálními aspekty (morální rozhořčení, důraz na pořádek, odpověď na hrozbu, politická taktika). Základem pro legalizaci normy je nadnesení určitého tématu veřejnosti, která většinou reaguje touhou po zajištění pořádku, po zákonném zajištění ochrany před více či méně potencionální hrozbou. Konečné rozhodnutí na legalizaci určité sociální normy či o změně zákonné normy leží nicméně v rovině politické.“⁶²

Názory na trest a způsob jeho vykonání se samozřejmě neustále vyvíjí. Druhy trestů navíc neodrážejí jen názory na trest samotný, ale jsou ovlivněny i dalšími aspekty. Může se jednat o kulturní či ekonomickou úroveň společnosti, vztah státu směrem ke ‚svým‘ jedincům, nebo o postoj k občanským právům.

Jak uvedené aspekty ovlivňují způsob trestu, si lze ilustrovat na trestu odnětí svobody. V současnosti je pobyt ve vězení nejužívanějším způsobem trestu a mnoho lidí má jistě názor, že existuje odněpaměti. Ve skutečnosti je však v současné podobě využíván jen pár století a mezi hlavní důvody jeho zavedení patřila nejen humanizace trestu, ale také nezájem státu o mrzačení svých vlastních pracovních sil.

Nejen způsob vykonání trestu, ale pochopitelně i jeho účel se postupně proměňoval. Hlavními teoriemi o účelu trestání (a to z hlediska podstaty a historického vývoje) jsou absolutní teorie, relativní teorie a teorie smíšené.

⁶¹ SOCHŮREK, Jan. *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, s. 11. ISBN 978-80-7372-287-6.

⁶² URBANOVÁ, M. Sociální kontrola a právo. In: *Sociológia - Slovak Sociological Review*. Volume 37, No. 1. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2005, s. 12.

Jak už název naznačuje, absolutní teorie ukládáním trestu sledují jediné – potrestání daného jedince. Dle této teorie by měl trest představovat spravedlivou odplatu a měl by obsahovat tolik utrpení, kolik utrpení trestný čin způsobil.

„Podle Kanta je trest požadavek spravedlivého rozumu a kategorický imperativ, který se nesmí řídit nějakým účelem mimo něj ležícím a je ideálem spravedlnosti, trest je účelem sám o sobě.

Jediným účelem obsaženým v trestu je uskutečňování spravedlnosti, jež má být zárukou existence státu. Podobně Hegel chápe spravedlivý trest jako jedinou možnou právní rehabilitaci zločince; považuje trest za negaci negace práva a tudíž za potvrzení a obnovení práva.“⁶³

Podle relativní teorie má být účelem trestu ochrana společnosti před dalšími potenciálními trestnými činy. Trestný čin už není brán jako záležitost oběti a pachatele, ale jako na celospolečenský problém.

„V relativní teorii lze spatřovat zrod preventivních aktivit spojených s ukládáním trestů. Trestá se, aby v budoucnosti nebylo páčáno zlo, aby společnost byla uchráněna před důsledky páchaného zla.“⁶⁴

Pod relativní teorie spadá teorie psychosociálního donucení, která se vyznačuje zájmem o to, aby hrozba trestem vyvolala psychické zábrany páchat trestné činy. Samotné vykonání trestu pak mělo fungovat jako zdůraznění, že pohrůžka byla míněna vážně.

Mezi relativní teorie patří i teorie speciální prevence, která rozlišuje tři druhy trestů. Trest odstrašující (pro příležitostné pachatele), trest výchovný (pro zločince ze zvyku, kteří jsou schopni nápravy) a trest zajišťovací (pro nepolepšitelné zločince).

Třetí a poslední skupinou teorií jsou smíšené teorie. Ty usilují o spojení odplaty účelu funkce trestu. Trestem by se mělo předcházet díky generální prevenci, která je

⁶³ KUČHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 185. ISBN 80-717-9813-4.

⁶⁴ Tamtéž, s. 186.

zaměřena na potenciální pachatele, a zároveň speciální prevencí působit na samotné pachatele.

3.1.1. Funkce trestu

Existuje pět teorií o funkcích trestů, které se vzájemně prolínají a mnoho států, včetně České republiky, uplatňuje kombinaci všech pěti teorií a přístupů.

1) Retributivní teorie (teorie odplaty) – *„Trest je zrcadlovým odrazem spáchaného trestného činu. Účel trestu je spatřován v újmě pachateli, který se za své svobodné vůle dopouští trestného jednání a musí si být vědom případných následků.“*⁶⁵

Odplata je jednou z nejstarších a v minulosti nejpoužívanějších funkcí trestu. Trest je chápán jen jako přirozený důsledek kriminálního činu, společnost má morální povinnost pachatele potrestat.

Odplata je ospravedlňována tím, že morální svět trestným činem vyvedený z rovnováhy může být obnoven potrestáním viníka, který trestní právo porušil. Trest ‚Oko za oko, zub za zub‘ by však neměl být vykonán obětí zločinu, ale státem.

Přestože se odplata uplatňuje méně než v minulosti (především z etických důvodů), i dnes je v nemalém počtu případů její vykonání bráno jako oprávněná, spravedlivá reakce.

Je ale důležité, aby byl trest přiměřený vzhledem k trestnému činu. Pachatel, respektive jeho čin, by měl být spravedlivě posouzen, na což se mimo jiné vztahují i Mezinárodní konvence o lidských právech.

2) Teorie odstrašení – *„Její základem je snaha odradit pachatele (i potencionální – tzv. negativní prevence) a potažmo celou veřejnost (tzv. pozitivní generální prevence) od páchání trestných činů.“*⁶⁶

⁶⁵ SOCHŮREK, Jan. *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, s. 12. ISBN 978-80-7372-287-6.

⁶⁶ Tamtéž.

Jinými slovy, funkce je spatřována především v odrazování pachatele od dalšího kriminálního činu a odrazování ostatních členů společnosti, kteří se takové činu mohou dopustit také.

Újma a její prožívání se však liší podle osoby pachatele. Každý pachatel totiž může mít jinou představu o trestu, trest samotný může mít různý vliv na různé lidi a je také důležité, jaká kvalita života by trestem byla ohrožena.

„Výzkumy potvrzují, že preventivní funkce trestu nespočívá v jeho tvrdosti, ale v jeho neodvratnosti (spolupůsobí i rychlost odhalení pachatele). Otázka významu odstrašení je prakticky neustále revitalizována v důsledku probíhajících diskusí ohledně trestu smrti, až sledování výslednosti znovuzavedení trestu smrti ukazuje, že nedochází k výraznému a trvalému snížení kriminality.

Z teorie odstrašení vyplývá, že při ukládání trestů, chceme-li docílit jejich větší účinnosti, je třeba přihlížet více k pachateli než ke škodlivosti spáchaného činu. Trest musí být spojen s odejmutím všech výhod, které byly získány trestným činem. Trest má být proto ekvivalentem prospěchu získaného trestným činem.“⁶⁷

Kritici této teorie ji vyčítají, že exemplární trestání může být zneužíváno pro určité cíle. Dále kritizují přeceňování samotného odstrašování – důvody, které vedly ke spáchání trestného činu, jsou dle nich výsledkem působení vnějších a vnitřních faktorů, jejichž působnost a závažnost nelze odhadnout.

3) Teorie nápravná (rehabilitační) – *„Cílem trestu, jeho délky a diferencovaného přístupu je poskytnout odsouzenému dostatečný čas a formy zacházení (dnes i léčebného) k jeho následnému odklonu od kriminální kariéry (tzv. korektivní význam trestu).“⁶⁸*

Pachateli trestného činu by mělo být poskytnuto odborné zacházení, díky kterému by se došlo k poznání, jaké vlastnosti chování a osobnosti v interakci se sociálním prostředím vedly k vykonání kriminálního činu.

⁶⁷ KUČHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 190. ISBN 80-717-9813-4.

⁶⁸ SOCHŮREK, Jan. *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, s. 12. ISBN 978-80-7372-287-6.

Od toho by se měl odvíjet cíl korektivního procesu a jeho vedení, aby došlo k nápravě jedince, respektive k chování, které je pro jeho společnost žádoucí, což je cílem nápravné teorie.

„Tato teorie vychází z názorů o determinizmu (omezení) svobody vůle každého jednotlivce. Kriminální chování konkrétního pachatele je důsledkem určitých poznatelných vlivů, např. nedostatků ve výchově, rodinného prostředí, existenční nouze, biologických a psychologických předpokladů aj.

Pachatel se nerozhoduje zcela nedeterminovaně ‚svobodně‘ v rizikových situacích, jedná na základě svých osobnostních vlastností, pod vlivem sociálních faktorů, které významově hodnotí ve vztahu k sobě.“⁶⁹

Vzhledem k tomu, že rehabilitační teorie vyžaduje poznání o faktorech, které člověka ovlivňují (jak obecně, tak v době páchaní trestného činu), je proto náročná na odbornou úroveň personálu.

Ten by měl tvořit a realizovat vhodné programy zacházení, při jehož realizaci je potřeba řada expertů (psycholog, psychiatr, pedagog, nebo i sociální pracovník). Stejně tak je důležitá kooperace ze strany samotného pachatele.

Rehabilitační přístup k pachatelům trestných činů je náročný i finančně, což je jistě jeden z důvodů, proč je nejvíce využíván v USA a v zemích ze západní či severní Evropy.

4) Teorie eliminační (vylučovací) – *„Za cíl potrestání považuje kratší, delší či trvalou izolaci pachatele od společnosti, která mu účinně brání páchat trestnou činnost.“⁷⁰*

Kromě prvotního cíle – ochrana společnosti, je dalším účelem i velmi citelná újma pro pachatele, který určitou dobu stráví mimo svou komunitu. Vyhnání z lidské komunity patří k nejstarším sankcím.

⁶⁹ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 191. ISBN 80-717-9813-4.

⁷⁰ SOCHŮREK, Jan. *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, s. 12. ISBN 978-80-7372-287-6.

V současnosti se však izolace používá spíše jen v těch případech, kdy pachatel není (či nebyl) schopný nápravy v rámci procesu korektivní resocializace a je u něj velmi reálné nebezpečí spáchání sociálně patologického jevu a s ním spojených negativních následků pro společnost.

5) Teorie restituční (kompenzační) – „*Základem přístupů ovlivňovaných touto koncepcí jsou ohledy na oběť nebo pozůstalé oběti, tzn. viktimologické chápání pojetí trestu od trestů alternativních až po odškodnění.*“⁷¹

Kompenzační přístup není náhradou za jiné druhy trestu, ale jejich doplňkem. Využitím restituce se má směřovat k tomu, aby rovnováha v sociálních vztazích, trestným činem porušena, byla opět obnovena. Dále by měly být uspokojeny nároky oběti (nebo pozůstalých oběti) a to tak, že pachatel svým jednáním škody nahradí, zmírní, nebo vykompenzuje.

3.1.2. Vývoj trestu na území dnešní ČR

Až do vzniku samostatného Československa se na území Čech, Moravy a Slezska vyvíjela trestněprávní politika v souladu s Habsburskou monarchií, jejíž byly české země součástí.

Pod vlivem francouzského osvícenství Marie Terezie zakázala používání mučení během výslechu. Přesto vězni pobývali v nevyhovujících hygienických podmínkách, s nedostatečnou stravou a jen málokdo z nich ve vězení přežil více než tři roky.

„*Významnou postavou v historii českého vězeňství byl páter František Josef Řezáč, kněz, pedagog a vlastenec, který působil ve věznicích. Při nápravě zločinců i při předcházení zločincům (řečeno dnešním jazykem prevenci) věřil F. J. Řezáč především v moc výchovy a vzdělání.*

Vězení má přestat být pouhým nástrojem pomsty společnosti, významná úloha má připadnout především učiteli, který má využívat poznatků pedagogiky a nikoliv užívat náhodného praktikismu.“⁷²

⁷¹ SOCHŮREK, Jan. *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, s. 12. ISBN 978-80-7372-287-6.

Řezáč se zmiňoval i o příčinách zločinnosti, za které považoval nízký stupeň vzdělání, poměry rodinné, občanské, státní a církevní. Za jednu z příčin kriminality považoval také osobnost pachatele.

Vznik samostatného Československa přinesl systém sankcí a trestů, který je už podobný současnému stavu. Na vězně bylo působeno kulturně mravním způsobem, do vězení docházeli lektoři, vězni byli vedeni k osobní hygieně, měli možnost vyučit se řemeslům, pracovali pro veřejný sektor apod.

Tento rozvoj byl přerušen jak nacistickou okupací, tak komunistickým režimem, který trestal nejen pachatele kriminálních činů, ale také osoby nepohodlné pro vládnoucí politický režim.

Změna nastala v roce 1965, kdy byl vydán ‚zákon o výkonu trestu odnětí svobody‘. Ten přinesl několik pozitiv, mezi které patřilo zavedení diferenciací podle kriminální narušenosti vězňů (a nikoliv podle třídně politické diferenciací).

Dalším pokrokem bylo posílení významu kulturně výchovné péče s vězni, spolupráce s pedagogy či psychology, nebo zlepšení lékařské péče. I tak ale hlavní částí převýchovného procesu zůstávala práce.

Demokratické proměny v roce 1989 přinesly změny i do vězeňství. *„V rovině zásadního koncepčního pojetí vězeňství, o zajištění dalšího odborného vzdělávání výrazně obměněného personálu, který by odpovídal novým požadavkům.“*⁷³

Účelem trestu odnětí svobody se stala společenská rehabilitace osob, které sociálně selhaly, a zajištění kontinuity procesu začlenění propuštěného jedince do společnosti.

Důležitou změnou byla humanizace vězeňství, což znamenalo vytvoření vhodného legislativního rámce pro uplatnění práv a svobod vězňů a zároveň pro naplňování účelu výkonu vazby či trestu a jejich korektivních mechanismů přístupných kontrole.

⁷² SOCHŮREK, Jan. *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, s. 15. ISBN 978-80-7372-287-6.

⁷³ KUČHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 210. ISBN 80-717-9813-4.

V současnosti je v České republice s vězni zacházeno srovnatelně jako v dalších vyspělých evropských státech. Výraznější rozdíly by se daly najít snad jen ve využívání alternativních trestů, nebo v rehabilitačních metodách.

Dle českého trestního zákoníku – „za spáchané trestné činy může soud udělit tresty:

- a) *odnětí svobody*
- b) *domácí vězení*
- c) *obecně prospěšné práce*
- d) *propadnutí majetku*
- e) *peněžitý trest*
- f) *propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty*
- g) *zákaz činnosti*
- h) *zákaz pobytu*
- i) *zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce*
- j) *ztrátu čestných titulů nebo vyznamenání*
- k) *ztrátu vojenské hodnosti*
- l) *vyhoštění*⁷⁴

⁷⁴ ČESKO. *Trestní zákoník 40/2009 § 52 (Druhy trestů)*, ve znění pozdějších předpisů, vydáno 8. 1. 2009, dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?page=3&idBiblio=68040&recShow=51&fulltext=&nr=40~2F2009&part=&name=&rpp=15#parCnt>

4. KRIMINALITA A SOCIÁLNÍ KONTROLA

Vztahem mezi kriminalitou a sociální kontrolou (či ještě přesněji – vztahem mezi kriminalitou a potenciálně absentující hrozbou trestu jako nástroje sociální kontroly), se ve většině případů různé kriminologické studie a teorie zabývaly méně, než jiným možným příčinám kriminality.

Genetická, biochemická či psychická ‚výbava‘ pachatele, mozková dysfunkce, způsob socializace, sociální prostředí, nebo například nízká sebekontrola bývají zpravidla označovány za příčiny kriminality, ať už samostatně, nebo ve vzájemné interakci.⁷⁵

Zatímco pozornost bývá upřena především na delikventy, v této souvislosti se konformními jedinci kriminologie, potažmo psychologie či sociologie (celkem logicky) zabývá výrazně méně.

Jenže z historie víme, že v podmínkách, kdy není přítomna (především formální) sociální kontrola, dochází k velkému nárůstu sociálně patologických jevů. Výrazně sníženou či zcela chybějící sociální kontrolou se vyznačují například války – pokud budeme mluvit o civilních pachatelích kriminálních činů.

Je sice pravda, že během válečných konfliktů mohou být dalšími příčinami patologického chování propaganda, nenávisť apod. To však příliš neplatí například u přírodních katastrof, které se často také vyznačují nepřítomnou sociální kontrolou především ze strany státu.

Za zmínku stojí hurikán Katrina v roce 2005 a následné rabování a znásilňování v ulicích New Orleans, zatímco se policie a armáda věnovaly evakuacím. Dalším příkladem mohou být nepokoje v Londýně z roku 2011, během kterých úplnou nepřítomnost policie v některých čtvrtích využívali obyvatelé k hromadnému rabování či přepadávání.

⁷⁵ KUČHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2005. ISBN 80-717-9813-4.

Vzhledem k těmto událostem se nabízí otázka, zda všichni pachatelé trestných činů (například během přírodních katastrof) splňují podmínky, které jsou uváděny v teoriích o příčinách kriminality.

Pokud by tomu tak nebylo, dalo by se na absenci hrozby trestu dívat jako na další samostatnou a důležitou skupinu příčin kriminality. Vzhledem k tomu, že v drtivé většině případů úplnou absenci hrozby dopadení a následného trestu doprovázejí extrémní podmínky (válka, nepokoje, přírodní katastrofy), tak je během nich v podstatě nemožné provádět jakýkoli druh výzkumu.

Přesto se některé starší teorie příčin kriminality tohoto tématu více či méně dotýkají. První kategorií jsou teorie kontroly, které se obracejí „*ke studiu kontrolních mechanismů, jejichž absence vede ke kriminálnímu chování.*

Otázka je přitom vedena ne ve vztahu k tomu, co je příčinou kriminality, ale k tomu, proč se většina lidí, byť se dostane do kontaktu s kriminálním prostředím nebo se ocitne v obtížné životní situaci, zachová konformně, zatímco pouze někteří jedinci spáchají trestný čin.“⁷⁶

Tato skupina teorií se však nezabývá přímo sociální kontrolou, ale spíše okolnostmi, které vedou ke konformitě (dostatečná sociální integrace; vyrůstání ve fungující rodině; příliš velká moc, potažmo opak – bezmoc).⁷⁷

Druhou kategorií částečně související se sociální kontrolou jsou neoklasické teorie kriminality, které za spácháním trestného činu vidí pouze svobodnou vůli pachatele. Jinými slovy, jedinec se rozhodne zachovat kriminálně, pokud se mu takové jednání vyplatí.

Stejného názoru je koncept ‚rational choice‘, podle kterého člověk zváží všechna pro a proti porušení trestného zákona a pokud případný prospěch převáží rizika, rozhodne se trestný čin spáchat.⁷⁸

⁷⁶ KUČHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 93. ISBN 80-717-9813-4.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž.

Přestože se tento názor dotýká především hospodářské kriminality, dal by se použít na jakýkoli druh trestného činu. A to v případě, kdy jedinec zvažuje pro a proti v souvislosti s případným dopadením, tedy vlivem formální sociální kontroly.

Za zmínku stojí také Durkheimovo pojetí kriminality, podle kterého se kriminalita stává skutečně nebezpečnou ve chvíli, kdy začne eskalovat a vymyká se kontrole. „*Tak je tomu dle Durkheimovy hypotézy v situacích, kdy vzhledem k bouřlivým společenským změnám (např. ve válce, v procesu industrializace a urbanizace, při společenských zvratech a revolucích) přestávají platit dosavadní a ještě se neprosadily nové formy chování.*

V důsledku toho pak dochází ve společnosti ke ztrátě orientace v hodnotových systémech a k celkovému oslabení obecné závaznosti společenských norem. Potřeby a pudy jednotlivce se vymykají sociální kontrole, ve společnosti panuje chaos a dezintegrace, nastává stav tzv. anomie doprovázený explozí kriminality.“⁷⁹

Vhodnou příležitostí (která by se dala označit jako příčina kriminality) se začala zabývat až teorie kriminální příležitosti (crime opportunity theory), která je oproti ostatním teoriím relativně mladá.

Přestože jako vhodnou příležitost označuje nejen menší hrozbu dopadení, ale i přítomnost kýženeho předmětu v okolí jedince, nebo nenáročnost ukořistění daného předmětu, vztahem sociální kontrola/kriminalita se teorie kriminální příležitosti zabývala asi nejvíce ze všech známějších teorií o příčinách kriminality.

Právě tato teorie je hlavním (nikoli však jediným) zdrojem různých studií a experimentů, které mohou alespoň částečně odpovědět na otázku, jak velký vliv má sociální kontrola na páchání trestných činů.

⁷⁹ KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 90. ISBN 80-717-9813-4.

4.1. Studie a experimenty

„Kritici často snižují význam příležitostí či lákadel jakožto skutečných příčin trestné činnosti. Tento názor je však mylný, jelikož k žádnému trestnému činu nemůže dojít, pokud chybí materiální podmínky pro jeho uskutečnění.

Bez ohledu na míru svých kriminálních sklonů se nemůže daný jedinec dopustit trestného činu, pokud tyto materiální předpoklady chybějí. Jelikož příležitosti k trestné činnosti jsou nutnými podmínkami vzniku trestné činnosti, lze je označit za příčiny v pravém slova smyslu.“⁸⁰

Právě vytvoření podmínek pro uskutečnění trestného činu bylo základem všech níže uvedených experimentů, ze kterých lze alespoň částečně odvodit, jak velký vliv má sociální kontrola na kriminalitu a zda je trestného činu schopný úplně každý – má-li k tomu vhodné podmínky.

„Ideální kriminální podmínky“ totiž nezahrnovaly jen přítomnost kořisti, její potenciálně nenáročné ukořistění, ale také v podstatě žádnou hrozbu trestu. Tyto experimenty jsou doplněny studii sociálně patologických jevů, které souvisely se sociální kontrolou, potažmo vhodnou příležitostí.

Jako první lze uvést jeden z nejstarších výzkumů (20. léta 20. století) související s tímto tématem – Výzkum vývoje charakteru. Během něj dostaly děti příležitost podvádět při testech, lhát o nich a navíc krást mince z používaných hlavolamů. Všem těmto pokusem odolalo jen pár dětí.⁸¹

Experiment s dětmi byl proveden i v Itálii v roce 2007, kdy si dvě stovky dětí měly hodit mincí (na jedné straně černá barva, na druhé bílá). Pokud oznámily, že jim padla bílá barva, dostaly dárek.

Přestože by bílá barva měla padnout ve zhruba padesáti procentech případů, děti na přiložený papírek napsaly bílou barvu jako výsledek v 85% případů. Pokus byl poté

⁸⁰ FELSON, M., CLARKE, R. V. *Opportunity makes the thief*. Londýn: Crown Copyright, 1998, s. 1. ISBN 1-84082-159-0.

⁸¹ HARTSHORNE, H., MAY, M. A. *Studies in deceit*. 1928.

zopakován s tím rozdílem, že na papírku bylo napsáno, aby děti nepodváděly. Tentokrát bílou barvu nahlásilo 69% dětí.⁸²

Experiment ohledně lhaní provedli i Urs Fischbacher a Franziska Heusi ve Švýcarsku. Přes sedm set účastníků mělo ohlásit, jaké číslo jim padlo při hodu kostkou. Pokud jim padla jednička, dostali jeden Frank, dvojka znamenala dva Franky atd. Pokud účastníkům experimentu padla šestka, nedostali žádné peníze.

Není překvapením, že více než třetina lidí oznámila, že jim padla pětka (to znamenalo nejvyšší výhru – pět Franků). Celkovým výsledkem experimentu bylo, že pravdivý výsledek o svém hodu oznámilo jen 39% účastníků.⁸³

Přestože experimenty ohledně lhaní byly pochopitelně nejběžnější, a to především z morálních důvodů (nebylo příliš vhodné vytvářet podmínky pro kriminální jednání), pár pokusů s malými krádežemi se uskutečnilo.

V roce 2008 byly na ulicích několika rakouských měst nainstalovány stojánky s novinami a automaty na peníze. Kolemjdoucí si mohli noviny vzít a vložit za ně peníze do automatu, aniž by je kdokoli kontroloval.

Z několika stovek kolemjdoucích si bez placení vzaly noviny zhruba dvě třetiny lidí. Výsledky nedoznaly téměř žádných změn ani ve chvíli, kdy na stojánky byly instalovány nápisy upozorňující na fakt, že nezaplacení je nemorální, popř. ilegální.⁸⁴

Ještě detailnější výzkum provedl Arthur L. Beaman se svými kolegy na Halloweena roku 1979. Přes tři sta dětí bylo vpuštěno do téměř dvou desítek různých bytů v Seattlu. V nich byly nachystané koše s bonbóny a děti si vždy měly jeden vzít.

Nejen že tvůrci experimentu dali dětem příležitost vzít si více bonbónů, aniž by je kdokoli kontroloval, ale sledovali jejich chování i pod vlivem různých forem neformální sociální kontroly.

⁸² BUCCIOL, A., PIOVESAN, M. *Luck or cheating?*. 2008. ISSN 1601-2461.

⁸³ FISCHBACHER, U., HEUSI, F. *Lies in disguise*. 2008.

⁸⁴ PRUCKNER, J. G., SAUSGRUBER, R. *Honesty on streets*. 2009. ISSN 1993-6885.

Výsledky byly následující: pokud dětem nebylo zdůrazněno, aby si vzaly jen jeden bonbón, více bonbónů si vzalo 75% dětí. Pokud bylo za úplně stejných podmínek přidáno ke košíku zrcadlo tak, aby děti na sebe viděly během braní bonbónů, více než jeden bonbón si tentokrát vzalo 59% dětí.

Pokud bylo dětem zdůrazněno, aby si vzaly jen jeden bonbón a při jeho braní nebylo nainstalováno zrcadlo, tak malé ‚krádeže‘ se dopustilo 34% z nich. Samozřejmě bylo zkoumáno chování dětí i v situaci, kdy byly od kradení odrazovány a navíc bylo u košíku zrcadlo. V těchto podmínkách si více než jeden bonbón vzalo pouze 12% dětí.

Za povšimnutí stojí také fakt, že děti více kradly v situacích, kdy byly ve skupině, nebo pokud se nemusely představit.⁸⁵

Jak je vidět na těchto příkladech, v případě vhodné příležitosti a nulové hrozby trestu se dokáže menšího deliktu dopustit většina lidí. Nabízí se však otázka, zda by stejného činu byli schopni i v situacích, které by nenaskytly tak vhodné příležitosti.

Odpověď by mohla alespoň částečně nabídnout situace v Anglii a Německu v 70. a 80. letech dvacátého století. Jakmile v těchto zemích vstoupily v platnost zákony nařizující nošení přilby při jízdě na motocyklu, výrazně se snížil počet jejich krádeží.

Na tomto logickém vyústění není nic překvapivého (zloději by na sebe po krádeži motocyklu a následné jízdě bez přilby upozornili). Zajímavé však je, že se v podstatě žádným způsobem nezměnil počet odcizených dopravních prostředků jiného druhu.

Nejpravděpodobnějším vysvětlením je, že když zlodějům motocyklů vzrostla šance na dopadení (kvůli jízdě bez přilby), místo toho, aby se snažili odcizit například automobil (jehož odcizení je náročnější a riskantnější), tak svou kriminální činnost alespoň v tomto případě raději ukončili.⁸⁶

⁸⁵ BEAMAN, A. et al. Self-awareness and transgression in children: Two field studies. In: *Journal of Personality and Social Psychology*. Volume 37, No. 10., 1979. doi 10.1037/0022-3514.37.10.1835.

⁸⁶ MAYHEW, P. et al. Motorcycle theft, helmet legislation and displacement. In: *Howard Journal of Criminal Justice*, Vol 28, 1989. doi 10.1111/j.1468-2311.1989.tb00631.x

Jak podmínky ovlivňují výskyt sociálně patologických jevů, se dá ilustrovat i na počtu sebevražd ve Velké Británii. Do roku 1960 byla polovina sebevražd spáchána pomocí domácnostního plynu.

V šedesátých letech přestal být domácnostní plyn tak nebezpečný a z toho důvodu došlo k výraznému snížení počtu sebevražd pomocí plynových trub či sporáků. Jak už bylo zmíněno, na začátku tohoto období byl domácnostní plyn použit k sebevraždě v polovině případů. O dvacet let později to nebylo ani jedno procento.

Zajímavější je však statistika celkové sebevražednosti. Za uvedené období totiž klesl i celkový počet sebevražd – a to zhruba o třetinu. Pokud tedy nebyly vytvořeny vhodné podmínky ke spáchání sociálně patologického jevu, nemalá část lidí si rozmyslela i tak zásadní a na první pohled vnějším okolím neovlivnitelné rozhodnutí, jakým sebevražda je.⁸⁷

⁸⁷ CLARKE, R. V., MAYHEW, P. The British gas suicide story and its implications for prevention. In: *Crime and Justice*, Vol. 10. 1988. ISBN 0-226-80804-1

5. PRAKTICKÁ ČÁST

Hlavním cílem praktické části bylo zjistit, do jaké míry má hrozba trestu vliv na sociálně patologické chování. S tím samozřejmě souvisely i hypotézy: Spáchala by většina lidí trestný čin, pokud by jim nehrozil trest? Je absence hrozby trestu hlavní příčinou kriminálního chování?

Pro tyto účely jsem vytvořil internetový dotazník, jehož odkaz jsem s žádostí o vyplnění vkládal do internetových diskusí, které se výrazně lišily svým zaměřením:

tn.nova.cz	-	zpravodajství
denik.cz	-	zpravodajství
blesk.cz	-	zpravodajství
byznys.ihned.cz	-	podnikání, investování apod.
podnikatel.cz	-	podnikání
mesec.cz	-	radý ohledně financí, daní apod.
webtrh.cz	-	podnikání, obchodování apod.
slavia.cz	-	fotbalový klub
sparta.cz	-	fotbalový klub
airways.cz	-	letectví
mobilmania.cz	-	mobilní telefony
forumbezky.cz	-	běžecké lyžování
behej.com	-	běh
mobilmania.cz	-	mobilní telefony
peugeot-club.com	-	automobily
motorkari.cz	-	motocykly
phprs.cz	-	programování
hudebniforum.cz	-	hudba
pirati.cz	-	politika
forum-warez.info	-	stahování z internetu
digizone.cz	-	televize
auto.cz	-	automobily

V dotazníku se nacházelo 6 otázek. Respondenti mohli v jedné otázce zaškrtnout více odpovědí (kromě poslední otázky).

1) **Za jakých okolností byste spáchali majetkový trestný čin (např. krádež)?**

- Nikdy bych takový trestný čin nespáchal
- Kdybych měl(a) na 100% zaručeno, že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví
- Kdybych měl(a) na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne
- Kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

2) **Za jakých okolností byste spáchali sexuální trestný čin (např. znásilnění)?** Na výběr byly stejné odpovědi jako v otázce č. 1.

3) **Za jakých okolností byste spáchali násilný trestný čin (např. ublížení na zdraví, týrání, vražda)?** Odpovědi opět stejné.

4) **Za jakých okolností byste spáchali hospodářský trestný čin (např. zpronevěra, korupce)?** I zde byly stejné odpovědi

5) **Spáchali jste v minulosti některý z uvedených trestných činů?**

- Majetkový trestný čin (např. krádež)
- Sexuální trestný čin (např. znásilnění)
- Násilný trestný čin (např. ublížení na zdraví, týrání, vražda)
- Hospodářský trestný čin (např. zpronevěra, korupce)
- Žádný z uvedených trestných činů jsem nespáchal(a)

6) **Pohlaví a dosažené vzdělání?**

- Nechci odpovídat
- Muž se základním vzděláním
- Muž se středoškolským vzděláním
- Muž s vysokoškolským vzděláním
- Žena se základním vzděláním
- Žena se středoškolským vzděláním
- Žena s vysokoškolským vzděláním

5.1. Výsledky

1) Za jakých okolností byste spáchali majetkový trestný čin (např. krádež)?

246 hlasů (55,66%) - Nikdy bych takový trestný čin nespáchal

114 hlasů (25,79%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne

36 hlasů (8,14%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne a že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví

25 hlasů (5,66%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví

11 hlasů (2,49%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne a že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví a kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

6 hlasů (1,36%) - Kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

3 hlasy (0,68%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne a kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

1 hlas (0,23%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví a kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

2) Za jakých okolností byste spáchali sexuální trestný čin (např. znásilnění)?

406 hlasů (91,86%) - Nikdy bych takový trestný čin nespáchal

23 hlasy (5,20%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne

6 hlasů (1,36%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne a že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví

3 hlasy (0,68%) - Kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

2 hlasy (0,45%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví

1 hlas (0,23%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne a že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví a kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

1 hlas (0,23%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne a kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

3) Za jakých okolností byste spáchali násilný trestný čin (např. ublížení na zdraví, týrání, vražda)?

385 hlasů (87,10%) - Nikdy bych takový trestný čin nespáchal

40 hlasů (9,05%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne

7 hlasů (1,58%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne a že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví

4 hlasy (0,90%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví

3 hlasy (0,68%) - Kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

2 hlasy (0,45%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne a že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví a kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

1 hlas (0,23%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne a kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

4) Za jakých okolností byste spáchali hospodářský trestný čin (např. zpronevěra, korupce)?

231 hlasů (52%) - Nikdy bych takový trestný čin nespáchal

148 hlasů (33,48%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne

33 hlasů (7,47%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne a že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví

18 hlasů (4,07%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví

5 hlasů (1,13%) - Kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

4 hlasy (0,90%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne a kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

3 hlasy (0,68%) - Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne a že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví a kdyby se na spáchání tohoto trestného činu spolupodíleli i další lidé

5) Spáchali jste v minulosti některý z těchto z uvedených trestných činů?

372 hlasů (84,55%) – Žádný z uvedených trestných činů jsem nespáchal

44 hlasů (10%) - Majetkový

12 hlasů (2,73%) – Hospodářský

3 hlasy (0,68%) – Majetkový + Hospodářský

3 hlasy (0,68%) – Majetkový + Násilný

2 hlasy (0,45%) – Majetkový + sexuální + násilný + hospodářský

2 hlasy (0,45%) – Násilný

1 hlas (0,23%) – Majetkový + násilný + hospodářský

1 hlas (0,23%) – Sexuální

6) Pohlaví a dosažené vzdělání?

189 hlasů (42,76%) – Muž se středoškolským vzděláním

189 hlasů (42,76%) – Muž s vysokoškolským vzděláním

26 hlasů (5,88%) – Nechci odpovídat

16 hlasů (3,62%) – Žena s vysokoškolským vzděláním

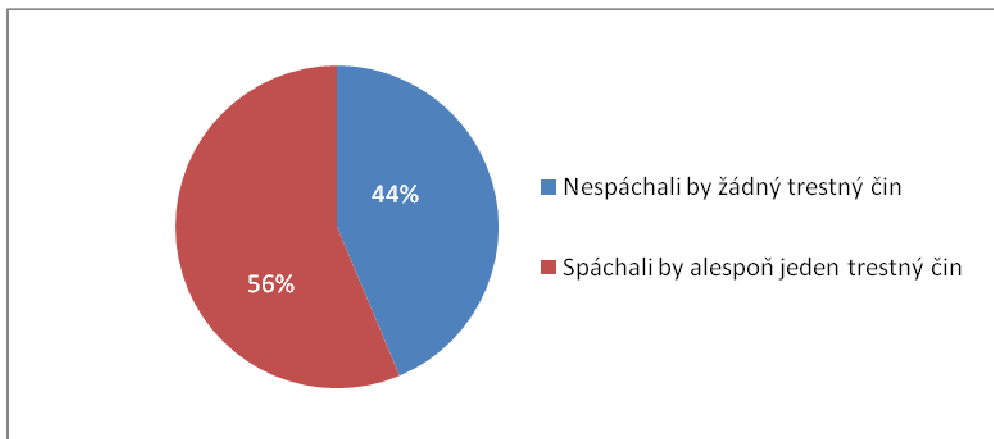
12 hlasů (2,71%) – Muž se základním vzděláním

9 hlasů (2,04%) – Žena se středoškolským vzděláním

1 hlas (0,23%) – Žena se základním vzděláním

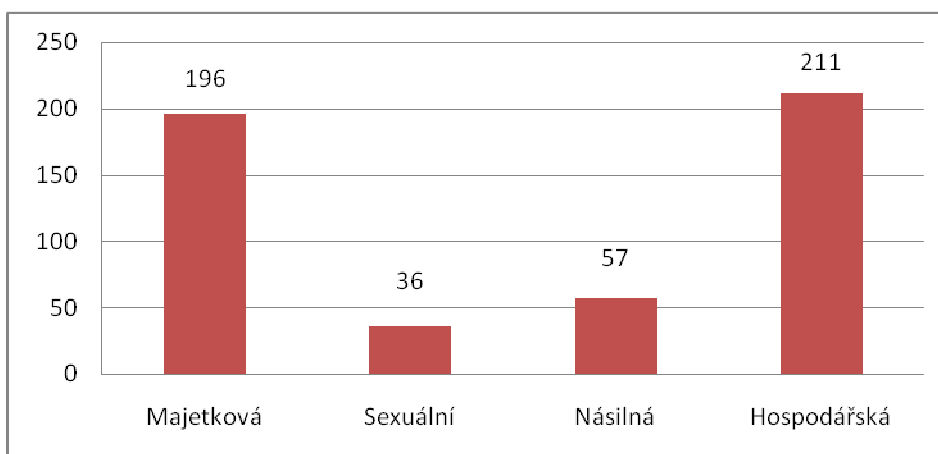
5.2. Vyhodnocení

Graf č. 1: Poměr potenciálně konformních / delikventních respondentů



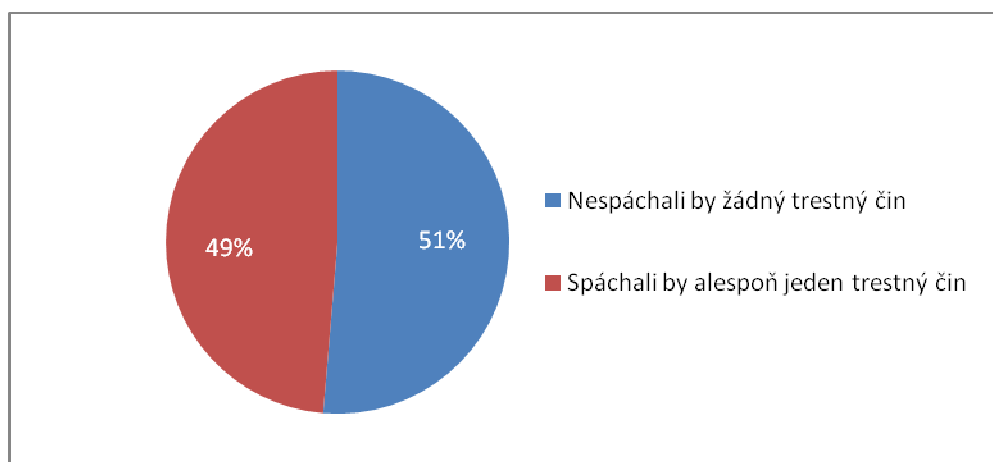
Prvním výsledkem vyplněných dotazníků je údaj, že větší část respondentů by spáchala alespoň jeden druh trestného činu, pokud by k jeho vykonání měli vhodné podmínky (žádná hrozba dopadení, žádná hrozba prozrazení před rodinou či přáteli, nebo výpomoc s vykonáním trestného činu). Pouze 44% lidí (tzn. 193 respondentů) by se za žádných okolností nedopustilo kriminálního jednání.

Graf č. 2: Počet potenciálně spáchaných trestných činů a jejich druhy



Z výše uvedených 56% respondentů (= 249 lidí), kteří by se za určitých podmínek dopustili trestného činu, by se jich nejvíce dopustilo hospodářské a/nebo majetkové kriminality. Pouze 36, respektive 57 respondentů by spáchalo sexuální nebo násilný trestný čin.

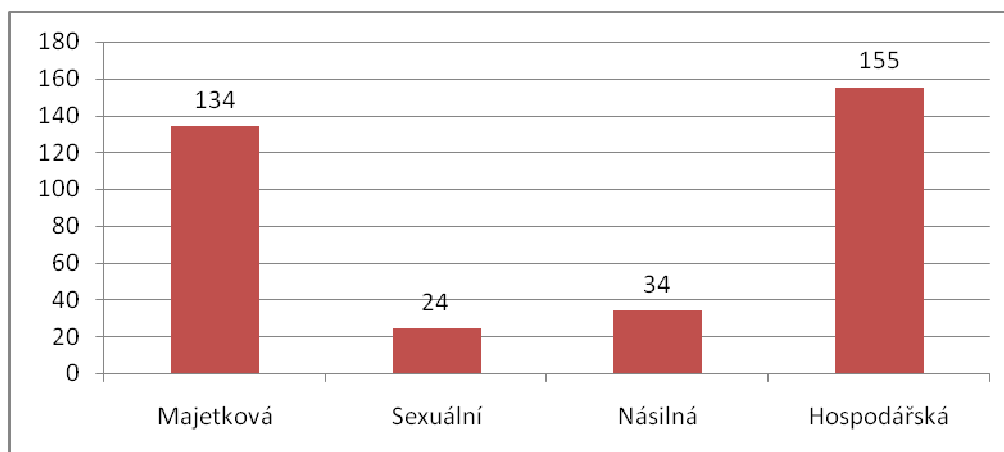
Graf č. 3: Poměr potenciálně konformních / delikventních respondentů, kteří v minulosti trestný čin nespáchali



Tento graf zahrnuje pouze respondenty, kteří se dle svých slov v minulosti žádného trestného činu nedopustili (celkem 372 tázaných). Na rozdíl od grafu č. 1 mají malinkou převahu konformní jedinci.

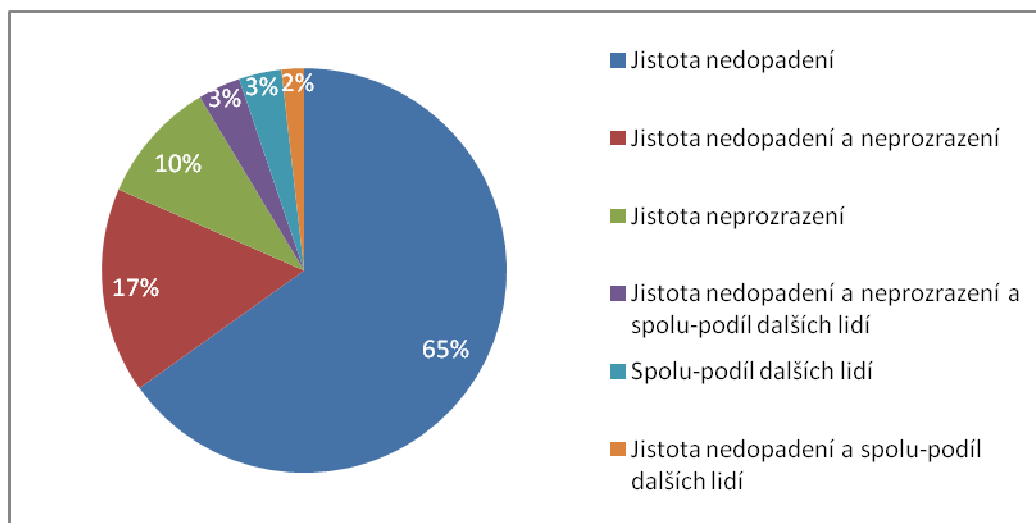
Každopádně dle tohoto grafu by se dalo říct, že téměř polovina lidí, kteří se nikdy trestného činu nedopustili, se takového chování nedopustili ne z morálních důvodů, ale pouze z toho důvodu, že neměli vhodnou příležitost zachovat se kriminálně.

Graf č. 4: Počet potenciálně spáchaných trestných činů a jejich druhy (z grafu č. 3)



Zde je vidět porovnání druhů kriminality, kterých by se dopustilo výše uvedených 372 respondentů, kteří se v minulosti žádného trestného činu nedopustili. Výsledky jsou v podstatě stejné, jako u grafu č. 2, který zahrnoval úplně všechny respondenty.

Graf č. 5: Poměr okolností vedoucích k potenciální kriminalitě

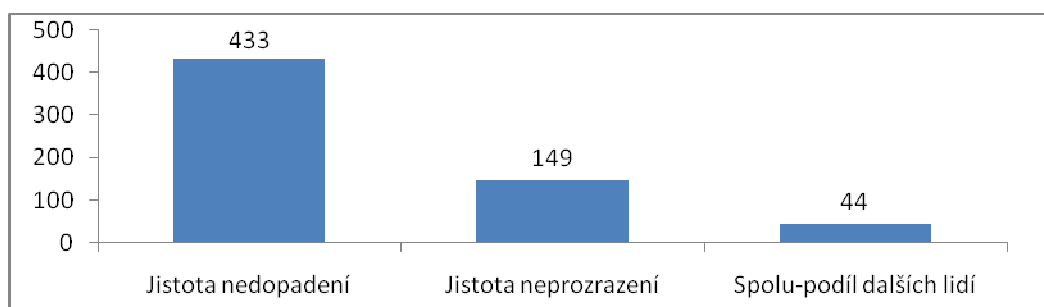


Tento graf vyjadřuje okolnosti, za kterých by respondenti spáchali trestný čin. Jak je vidět, suverénně nejčastější okolností, která by vedla ke kriminálnímu jednání, by byla jistota nedopadení pachatele (respondenta) a to ve 325 případech.

I na druhém místě se umístila jistota nedopadení a to v kombinaci s jistotou neprozrazení (před rodinou a přáteli respondenta). Záruka, že se o trestném činu jeho rodina a přátelé nedovědí, se jako samostatná okolnost vedoucí ke kriminalitě umístila na třetím místě.

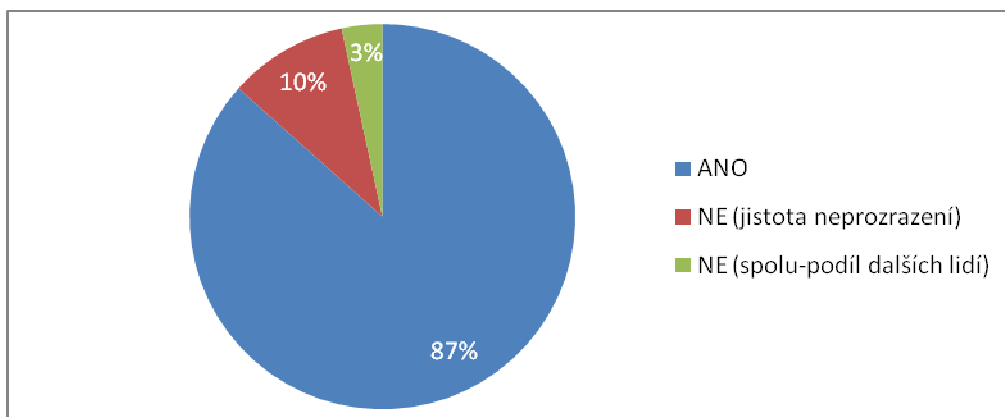
Požadavek, aby se na spáchání trestného činu spolupodíleli i další lidé, se jako odpověď objevoval zřídka (i v kombinaci s ostatními okolnostmi). Graf vypadal v podstatě stejně i v situaci, kdy byly zahrnuty odpovědi pouze těch respondentů, kteří se v minulosti žádného trestného činu nedopustili (nebo se k němu nepřiznali).

Graf č. 6: Okolnosti vedoucí ke kriminalitě – počet odpovědí



Graf číslo 6 nám ukazuje, kolikrát se v odpovědích objevily jednotlivé okolnosti (ať už jednotlivě, nebo v kombinaci s dalšími okolnostmi). I zde jednoznačně vévodí odpověď ‚Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne‘.

Graf č. 7: Výskyt odpovědi ‚jistota nedopadení‘ v odpovědích



Poslední graf je pro potřeby této práce nejdůležitější. Je v něm znázorněno, v kolika odpovědích se objevil požadavek ke spáchání trestného činu, při kterém by respondent (pachatel) měl jistotu nedopadení (= ‚Kdybych měl na 100% zaručeno, že mě policie nikdy nedopadne‘).

Tato okolnost potřebná k potenciálnímu kriminálnímu chování byla vybrána v 87% odpovědí (433)! Ve zbylých třinácti procentech odpovědí, kde jistota nedopadení nebyla požadována, dominovala okolnost ‚Kdybych měl na 100% zaručeno, že se nikdo z mých přátel či rodiny o trestném činu nedozví‘.

Pouze 17 odpovědí neobsahovalo ani okolnost ‚jistota nedopadení, ani okolnost ‚jistota neprozrazení‘. Stejně jako dva předcházející grafy, i tento byl založen na odpovědích všech respondentů. Zahrnout jen ty respondenty, kteří se k žádnému v minulosti spáchanému trestnému činu nepřiznali, nebylo třeba, protože i u nich byly výsledky v postatě úplně stejné, jako v grafu č. 7.

ZÁVĚR

Teoretickou část této práce jsem nejdříve věnoval popisu kriminality jako sociálně patologického jevu. Dále jsem se věnoval popisu sociální kontroly s důrazem na trest, který je jedním z nejdůležitějších nástrojů sociální kontroly. Nakonec jsem se pokusil nastínit, jak velkou úlohu hraje sociální kontrola při páchání sociálně patologických jevů.

Z druhů kriminality jsem zaměřil pozornost na její čtyři nejběžnější druhy – hospodářskou, sexuální, násilnou a majetkovou. A to z toho důvodu, že tyto druhy kriminality (společně se sociální kontrolou) byly náplní praktické části.

Tu jsem vykonal pomocí dotazníku, který vyplnilo zhruba 500 lidí a výsledky částečně odpověděly na otázky vyřčené v úvodu této práce, potažmo hypotézy vyslovené na začátku samotné praktické části.

Na otázku, zda jsou všichni lidé schopni kriminálního chování, pokud jim nehrozí žádný trest, nejlépe odpověděl graf č. 1. Na něm je vidět, že větší část lidí (byť ne všichni) se přiznala, že by v případě vhodných podmínek trestný čin spáchala.

Vzhledem k tomu, že se respondenti (případní pachatelé) během vyplňování dotazníků nerozhodovali pod vlivem emocí, dá se předpokládat, že by se kriminality ve skutečnosti dopustilo mnohem více lidí.

Během vyplňování dotazníku totiž na respondenty nepůsobilo lákadlo v podobě přítomné kořisti, které by jinak konformní jedince k trestnému činu svedlo. V reálné situaci by na lidi samozřejmě působily i další faktory (např. nenávist k oběti, patologické chování okolí).

Z tohoto pohledu se na výsledných 56% můžeme dívat jako na spodní hranici počtu lidí, kteří by se kriminálního chování dopustili. Respondenti odpovídali v klidu od svých počítačů a ne ve chvíli, kdy měli kořist nadosah.

Na otázku, zda je absence hrozby trestu hlavní příčinou kriminálního selhání, se pokusily odpovědět výsledky grafů č. 3 a 7.

Graf č. 7 nám ukázal, že absence hrozby trestu ze strany formální sociální kontroly byla pro respondenty suverénně nejdůležitější okolností pro hypotetické spáchání trestného činu.

Není bez zajímavosti, že na druhém místě (byť s velkým odstupem) se umístila ‚jistota neprozrazení‘. I tuto odpověď (okolnost) lze totiž zařadit do ‚pole působnosti‘ sociální kontroly, byť neformální.

Z grafu číslo pak 3 můžeme vyčíst, že 49% respondentů z těch, kteří žádný trestný čin nespáchali, by se v případě vhodných podmínek kriminálně zachovali. Co nám tento údaj říká?

Kriminalita má samozřejmě mnoho příčin, ale graf č. 3 zahrnoval jen ty respondenty, kteří se doposud kriminálně nezachovali. To znamená, že u těchto jedinců ostatní faktory vedoucí ke kriminalitě neexistují, případně existují v malé míře. Jinak by se dalo čekat, že by v minulosti už nějaký trestný čin spáchali.

Proto by se dalo říct, že absence hrozby trestu je hlavní příčinou kriminálního selhání. Protože zatímco ostatní kriminální příčiny měly za následek vykonání trestného činu u necelých 16% respondentů, v případě vhodných podmínek (v drtivé většině případů absence hrozby trestu) by trestný čin vykonalo 49% respondentů, které by k takovému chování doposud žádné jiné faktory nevedly. A i v tomto případě lze očekávat, že v reálné situaci by čísla byla ještě větší.

Na úplný závěr lze tedy říci, že většina z nás by klidně spáchala trestný čin. Hlavní podmínkou však je, aby neexistovalo riziko trestu. To by měli mít na paměti i ti, kteří často nadávají na to, že politici kradou. Ve skutečnosti jsou politici stejní jako my.

S jediným rozdílem.

Jim trest nehrozí...

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BEAMAN, A. et al. Self-awareness and transgression in children: Two field studies. In: *Journal of Personality and Social Psychology*. Volume 37, No. 10. Washington: American Psychological Association, 1979. doi 10.1037/0022-3514.37.10.1835.
- BUCCIOL, A., PIOVESAN, M. *Luck or cheating?*. Kodaň: University of Copenhagen, 2008. ISSN 1601-2461.
- CLARKE, R. V., MAYHEW, P. The British gas suicide story and its implications for prevention. In: *Crime and Justice*, Vol. 10. Chicago: The university of Chicago press, 1988. ISBN 0-226-80804-1
- ČESKO. *Trestní zákoník 40/2009, ve znění pozdějších předpisů*, vydáno 8. 1. 2009, dostupné z:
portal.gov.cz/app/zakony/zakon.jsp?page=0&fulltext=&nr=40~2F2009&part=&name=&rpp=15#seznam
- FELSON, M., CLARKE, R. V. *Opportunity makes the thief*. Londýn: Crown Copyright, 1998. ISBN 1-84082-159-0.
- FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-802-4727-813.
- FISCHBACHER, U., HEUSI, F. *Lies in disguise*. Konstanz: University of Konstanz, 2008.
- HARTSHORNE, H., MAY, M. A. *Studies in deceit*. New York: Macmillan, 1928.
- KUCHTA, J., H. VÁLKOVÁ et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck, 2005. ISBN 80-717-9813-4.
- MAČÁK, J., MAČÁKOVÁ, J. *Patologie*. Praha: Grada, 2004. ISBN 978-80-247-0785-3.
- MAYHEW, P. et al. Motorcycle theft, helmet legislation and displacement. In: *Howard Journal of Criminal Justice*, Vol 28, 1989. doi 10.1111/j.1468-2311.1989.tb00631.x
- POLICIE, ČR. *Statistické přehledy kriminality za rok 2011*. [online]. [cit. 2012-10-14]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2011.aspx>
- PRUCKNER, J. G., SAUSGRUBER, R. *Honesty on streets*. Innsbruck: University of Innsbruck, 2009. ISSN 1993-6885.
- PURCELL, C. Lust murder. In: *Encyclopedia of Murder and Violent Crime*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2003. ISBN 0-7619-2437-X.
- SOCHŮREK, J. *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-287-6.
- URBANOVÁ, M. Sociální kontrola a právo. In: *Sociológia - Slovak Sociological Review*. Volume 37, No. 1. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2005.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: František Vomáčka

Obor: Speciální pedagogika - vychovatelství

Forma studia: Prezenční

Název práce: Patologické jevy a sociální kontrola

Rok: 2013

Počet stran textu bez příloh: 54

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů české literatury a pramenů: 5

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 9

Počet internetových zdrojů: 2

Vedoucí práce: PhDr. Aleš Zoubek